

Historijsko-geografski razvoj bosutske Posavine

Neferanović, Marko

Master's thesis / Diplomski rad

2018

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Science / Sveučilište u Zagrebu, Prirodoslovno-matematički fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:217:283882>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-26**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the Faculty of Science - University of Zagreb](#)

MARKO NEFERANOVIĆ

**HISTORIJSKO-GEOGRAFSKI RAZVOJ BOSUTSKE
POSAVINE**

Diplomski rad

predan na ocjenu Geografskom odsjeku
Prirodoslovno-matematičkog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu
radi stjecanja akademskog zvanja
magistra edukacije geografije i povijesti

**Zagreb
2018.**

Ovaj je diplomski rad izrađen u sklopu integriranog preddiplomskog i diplomskog sveučilišnog studija Geografija i povijest; smjer: nastavnički pri Geografskom odsjeku Prirodoslovno-matematičkog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, pod vodstvom doc. dr. sc. Stjepana Šterca.

Sveučilište u Zagrebu
Prirodoslovno-matematički fakultet
Geografski odsjek

Diplomski rad

Historijsko-geografski razvoj bosutske Posavine

Marko Neferanović

Sažetak: Predmet istraživanja ovog rada je historijsko-geografski razvoj bosutske Posavine. Pregledom i izborom stručne i znanstvene literature pristupilo se izradi rada. Podijeljen je u pet velikih cjelina: Geografski smještaj i položaj, Prirodno-geografska obilježja, Društveno-geografska obilježja, Povijesni razvoj i Budući razvoj. U povijesnom razvoju bosutske Posavine su obrađena sva razdoblja od prapovijesti do suvremenog razdoblja. Značenje povoljnog geografskog položaja i prirodno-geografskih obilježja na ranu naseljenost u prapovijesti je posebno istaknuto, kao i strateška važnost tog prostora u kasnijim povijesnim razdobljima poput 20. stoljeća. U poglavlju Budući razvoj je obrađen mogući način gospodarskog razvoja koji bi se temeljio na prostornim potencijalima. Zaključno je istaknuta potreba demografskog oporavka koju bi trebala kroz konkretne mjere provesti država zajedno s jedinicama lokalne i regionalne samouprave.

48 stranica, 13 grafičkih priloga, 1 tablica, 68 bibliografskih referenci; izvornik na hrvatskom jeziku

Ključne riječi: historijsko-geografski razvoj, Vučedolska kultura, Vojna krajina, Domovinski rat

Voditelj: Doc. dr. sc. Stjepan Šterc

Povjerenstvo: Doc. dr. sc. Stjepan Šterc
Doc. dr. sc. Ružica Vuk
Doc. dr. sc. Dubravka Spevec

Tema prihvaćena: 6. 12. 2016.

Rad prihvaćen: 8. 2. 2018.

Datum i vrijeme obrane: 22. 2. 2018. u 10 sati

Rad je pohranjen u Središnjoj geografskoj knjižnici Prirodoslovno-matematičkog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Marulićev trg 19, Zagreb, Hrvatska.

BASIC DOCUMENTATION CARD

University of Zagreb
Faculty of Science
Department of Geography

Master Thesis

Historical and geographical development of bosutska Posavina

Marko Neferanović

Abstract: The thesis subject of research is historical and geographical development of bosutska Posavina. The analysis and selection of expert, the relevant scientific literature has been made. The thesis is divided into 5 chapters: Geographical location, Natural geographical features, Social geographical features, Historical development and Future development. The thesis includes the analysis of all historical periods – from prehistory to contemporary period. The influence of good geographical location and natural geographical features on appearance of early populations in prehistory is especially emphasized, as well as the strategical importance of this region in later historical periods like 20th century. One of the thesis chapters describes how spatial potentials can be used in future economic development of bosutska Posavina. The measures of demographical recovery that should be implemented by state, counties, towns and municipalities were proposed in conclusion.

48 pages, 13 figures, 1 tables, 68 references; original in Croatian

Keywords: historical and geographical development, Vučedol culture, Military Frontier, Croatian war for independence

Supervisor: Stjepan Šterc, PhD, Assistant Professor

Reviewers: Stjepan Šterc, PhD, Assistant Professor

Ružica Vuk, PhD, Assistant Professor

Dubravka Spevec, PhD, Assistant Professor

Thesis submitted: December 6th 2016

Thesis accepted: February 8th 2018

Thesis defense: February 22nd 2018 at 10 am

Thesis deposited in Central Geographic Library, Faculty of Science, University of Zagreb, Marulićev trg 19, Zagreb, Croatia.

SADRŽAJ

1. UVOD.....	1
1.1. Prostorno-vremenski obuhvat teme.....	1
1.2. Dosadašnja istraživanja.....	2
1.3. Metode rada.....	2
1.4. Osnovne hipoteze.....	3
2. GEOGRAFSKI SMJEŠTAJ I POLOŽAJ.....	4
3. PRIRODNO-GEOGRAFSKA OBILJEŽJA.....	7
3.1. Geološka i geomorfološka obilježja.....	7
3.2. Hidrogeografska obilježja.....	9
3.3. Klimatska obilježja.....	10
3.4. Pedološka i vegetacijska obilježja.....	11
4. DRUŠTVENO-GEOGRAFSKA OBILJEŽJA.....	13
5. POVIJESNI RAZVOJ.....	21
5.1. Prapovijest.....	21
5.2. Antika i srednji vijek.....	27
5.3. Osmansko razdoblje.....	33
5.4. Habsburška Monarhija i Vojna krajina.....	36
5.5. Dvadeseto stoljeće.....	39
5.6. Nakon 1990. godine.....	42
6. BUDUĆI RAZVOJ.....	44

7. ZAKLJUČAK.....	46
7.1. Opći zaključak.....	46
7.2. Referiranje na hipoteze.....	47
POPIS LITERATURE I IZVORA PODATAKA.....	VII
Popis literature.....	VII
Popis izvora podataka.....	XI
POPIS PRILOGA.....	XII
Popis slika.....	XII
Popis tablica.....	XII
PROJEKTNNA NASTAVA.....	XIII

1. UVOD

Bosutska Posavina je fizionomska regija u Istočnoj Hrvatskoj. Ova regija ima rubni položaj u Republici Hrvatskoj, ali ipak povoljan geografski položaj u odnosu na druge regije koje ju okružuju i važne prometne putove koji prolaze njezinim prostorom. Dobra klimatska, pedološka, vegetacijska i hidrološka obilježja su uz povoljan geografski položaj bila razlog ranog naseljavanja bosutske Posavine prilikom pojave prvog sjedilačkog oblika života u Starčevačkoj kulturi, ali i kasnije kroz cijelu povijest je taj prostor bio privlačan za doseljavanje. Prostor je to u kojem se prilikom ratova ili uspostave nove vlasti često značajno mijenjao sastav stanovništva smanjivanjem udjela ili nestankom starog i doseljavanjem novog stanovništva. Najizraženiji primjer je Veliki bečki rat i uspostava habsburške vlasti, ali sličnosti postoje i u drugim razdobljima od prapovijesti do 20. stoljeća. Domovinski rat nije donio promjenu etničkog sastava, ali je ostavio duboke posljedice na suvremeni razvoj ovog prostora koji ima brojne nedostatke i potencijale.

1.1. Prostorno-vremenski obuhvat teme

Prostor koji obuhvaća ovaj rad je geomorfološka regija Hrvatske koja se naziva bosutska Posavina. Nalazi se na prijelaznom prostoru povijesnih regija Slavonije i Srijema. Obuhvat ovog prostora je poprilično suglasno definiran u radovima više autora, koji se slažu da je ova regija po vrsti prije svega fizionomska regija čije su granice i međe jasno određene jer je u geomorfološkom smislu bosutska Posavina homogena regija. Sjevernu granicu regije čine rubovi Đakovačkog i Vukovarskog prapornog ravnjaka dok je južna granica rijeka Sava. Na zapadu i istoku ne postoji jasna granica u vidu reljefne strukture ili vodene površine, ali je ona određena fizionomijom pejzaža. Na zapadu je međa bosutske Posavine i srednje Posavine prostor na kojemu se, idući od zapada prema istoku, uska nizina između Save i slavonskih gora počinje širiti. U *Geografiji SR Hrvatske, knjiga 3, Istočna Hrvatska*, ta je granica određena linijom Piškorevci – Jaruge, a u ovom radu je za zapadnu granicu određena administrativna granica općina Velika Kapanica i Vrpolje čija se područja nalaze s obje strane spomenute linije. Na istoku je granica bosutske Posavine u *Geografiji SR Hrvatske, knjiga 3, Istočna Hrvatska* određena na liniji Adaševci – Bosut istočno od koje prevladava otvoren i ravničarski prostor fruškogorskog Srijema, dok je u ostalim radovima za granicu regije uzeta granica Republike Hrvatske i Republike Srbije. U ovom radu je za istočnu granicu uzeta državna granica. Na području bosutske Posavine nalazi se ukupno 56 naselja raspoređenih u tri jedinice regionalne samouprave i 24 jedinice lokalne samouprave. Jedinice lokalne

samouprave čine tri upravna grada i 21 općina. U Vukovarsko-srijemskoj županiji, gdje se nalazi najveći dio regije, nalaze se tri upravna grada (Vinkovci, Županja i Otok) i 15 općina: Andrijaševci, Babina Greda, Bošnjaci, Cerna, Drenovci, Gradište, Gunja, Ivankovo, Nijemci, Privlaka, Stari Jankovci, Stari Mikanovci, Štitar, Vođinci i Vrbanja. U Brodsko-posavskoj županiji se nalazi pet općina: Gundinci, Sikirevci, Slavonski Šamac, Velika Kopanica i Vrpolje. U Osječko-baranjskoj županiji samo općina Strizivojna ulazi u istraživani prostor.

Vremenski obuhvat teme je raspon od oko 8100 godina. Poglavlje povijesni razvoj u ovom radu počinje s prapovijesnim razdobljem i prvom pojavom naseljenosti neke kulture na prostoru bosutske Posavine, a to je Starčevačka kultura oko 6100 g. pr. Kr. Nakon prapovijesnog razdoblja prikazan je povijesni razvoj kroz sva povijesna razdoblja do suvremenosti i nekih razmatranja o budućem razvoju.

1.2. Dosadašnja istraživanja

O prostoru bosutske Posavine je u različitim znanstvenim područjima napisano mnogo radova, a za ovo istraživanje su najviše korišteni radovi iz geografije, povijesti i arheologije. U geografiji postoji vrlo malo radova koji se bave ovom konkretnom tematikom. Ukoliko izuzmemo radove koji se bave regionalizacijom Hrvatske poput Bognar (2001) u kojemu se bosutska Posavina samo navodi kao regija, najviše je o konkretnoj regiji napisano u *Geografiji SR Hrvatske, knjiga 3, Istočna Hrvatska* iz 1975. i u *Geografiji Hrvatske* iz 2013. godine. To nipošto ne znači da ima malo radova koji se bave prostorom bosutske Posavine, jednostavno se taj naziv, budući da je to naziv geomorfološke regije, ne koristi često u geografiji. Brojni su geografski radovi koji se bave Istočnom Hrvatskom, Vukovarsko-srijemskom županijom ili pojedinim naseljima bosutske Posavine. U arheološkoj literaturi i u historiografiji je ovaj prostor također dobro istražen. S geografske strane ovom tematikom su se bavili Bognar (1978, 2001), Magaš (2013), Sić (1975, 2012) i Živić (2005, 2006).

1.3. Metode rada

Pri izradi ovog rada korištene su metoda prikupljanja podataka iz literature i izvora te odabir relevantne literature i izvora. Korištena je znanstvena geografska, historiografska i arheološka literatura te statistički podaci Državnog zavoda za statistiku vezani uz demografiju. Kartografski prikazi u obliku tematskih (koropletnih) karta i tablice korišteni su kako bi se bolje pokazale pojedine specifičnosti u prostoru. Metode analize i sinteze korištene

su u interpretaciji prirodno-geografskih i društveno-geografskih obilježja i povijesnog razvoja. Istraživanje geografskih obilježja, povijesnog razvoja i njihove međusobne povezanosti u ovom radu je teorijski najbliže historijskoj geografiji kao znanstvenoj disciplini.

1.4. Osnovne hipoteze

U ovom radu postavljene su osnovne hipoteze na koje će na kraju rada referirati i utvrditi hoće li se osnovne hipoteze potvrditi, odbaciti ili djelomično potvrditi.

H1 Rana naseljenost je uvjetovana osnovnim prirodno-geografskim obilježjima.

H2 Bosutska Posavina se kroz povijest pokazala kao strateški prostor.

H3 Novija povijest i događaji u njoj uglavnom su zaobilazili bosutsku Posavinu.

H4 Bosutski bazen je u Domovinskom ratu uglavnom bio rubno ugrožen.

H5 Prostorni potencijali bosutske Posavine temelj su modernog razvoja regije.

2. GEOGRAFSKI SMJEŠTAJ I POLOŽAJ

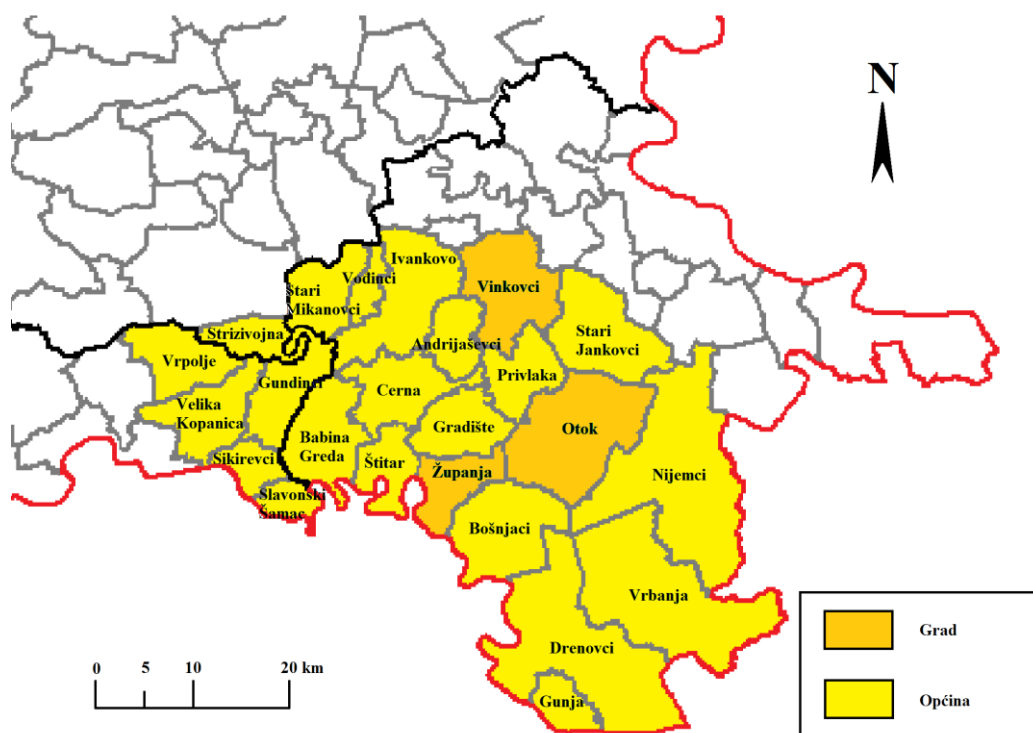
Geografski smještaj je smještaj neke točke ili prostora u geografskoj mreži, tj. mreži meridijana i paralela. Geografski položaj je položaj neke točke ili prostora u odnosu na druge točke ili prostore. S obzirom na to, geografski položaj može biti povoljan ili nepovoljan.

Bosutska Posavina je prostor koji obuhvaća tri upravna grada i 21 općinu (Sl. 1). Najsjevernije naselje bosutske Posavine je selo Ivankovo koje se nalazi u istoimenoj općini u Vukovarsko-srijemskoj županiji, a smješteno je na $45^{\circ}17'20''$ sjeverne geografske širine¹ i $18^{\circ}41'23''$ istočne geografske dužine². Najzapadnija općina je Velika Kapanica u Brodsko-posavskoj županiji, a unutar nje naselje Divoševci koje je smješteno na $45^{\circ}09'21''$ s. g. š. i $18^{\circ}20'45''$ i. g. d. Najjužnija općina je općina Drenovci u kojoj je najjužnije naselje Račinovci smješteno na $45^{\circ}51'48''$ s. g. š. i $18^{\circ}57'41''$ i. g. d. Najistočnija je općina Vrbanja čija se krajnja točka na istoku nalazi na $44^{\circ}57'10''$ s. g. š. i $19^{\circ}09'21''$ i. g. d., a najistočnije naselje je selo Lipovac u općini Nijemci smješteno na $45^{\circ}03'22''$ s. g. š. i $19^{\circ}04'41''$ i. g. d. (Feldbauer, 2004a, 2004b).

---

¹ Dalje s. g. š.

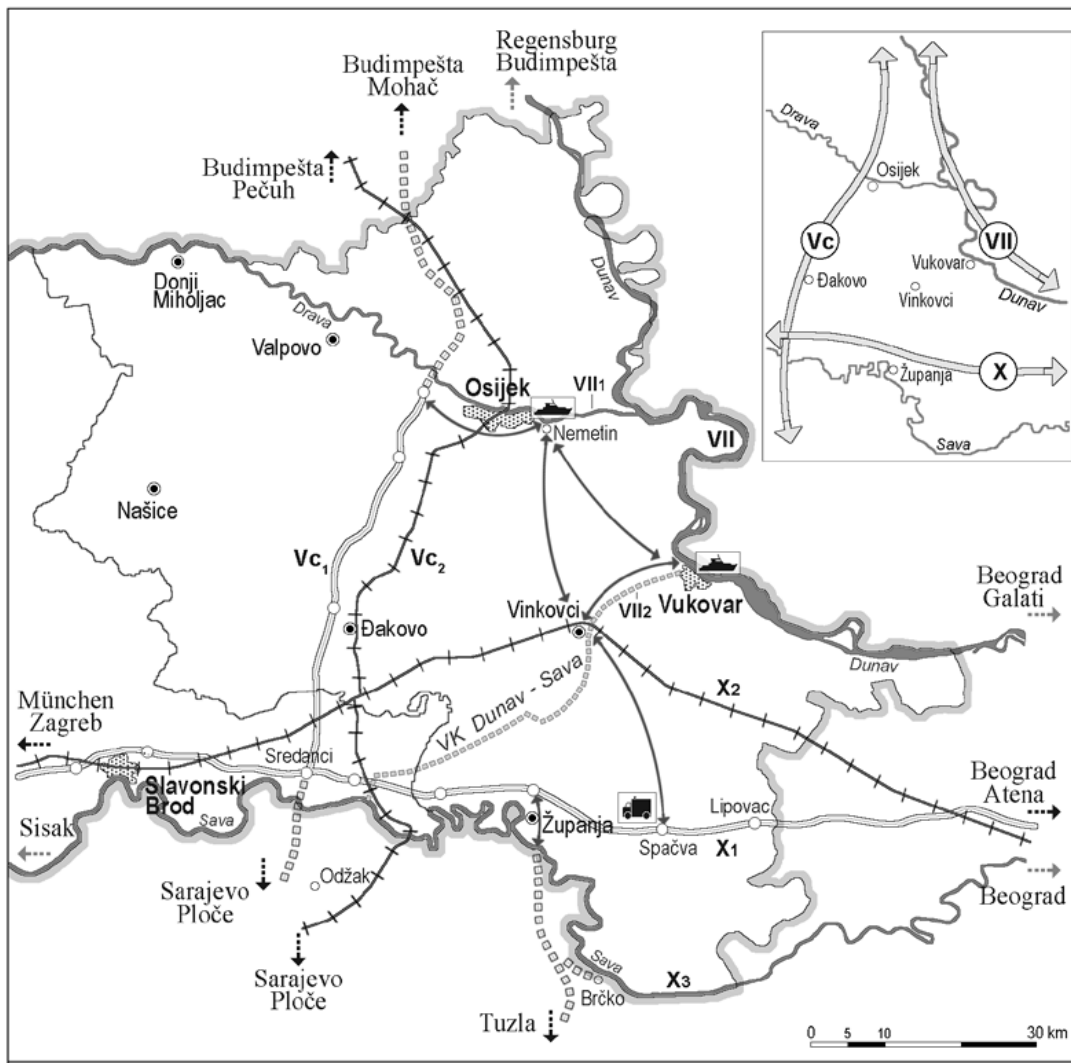
² Dalje i. g. d.

Sl. 1. Upravni gradovi i općine u bosutoj Posavini početkom 2018. godine

Iako je rubni, geografski položaj bosutske Posavine je povoljan ovim prostorom ili u njegovoj blizini prolaze važni paneuropski prometni koridori (Sl. 2). Južnu granicu regije čini rijeka Sava koja danas nema veliko značenje kao plovni put, ali ima veliko značenje granice zbog povijesnih i suvremenih veza s Bosanskom Posavinom. U blizini se nalazi i rijeka Dunav koja predstavlja paneuropski koridor VII kojem je važnost narasla nakon izgradnje kanala Majna – Dunav. Luka Vukovar je željezničkom prugom povezana s Vinkovcima te je na taj način i bosutska Posavina povezana s koridorom VII, a važnost geografskog položaja u smislu riječnog prometa se može i povećati izgradnjom višenamjenskog kanala Dunav-Sava i uređenjem Save kao plovnog puta. Koridor X koji prolazi južnim dijelom regije ima veliko značenje jer povezuje Srednju Europu s europskim jugoistokom i Jugozapadnom Azijom. Dio koridora X je autocesta A3 koja ima šire međunarodno značenje (München – Atena s odvojkom prema Istanbulu), a u Hrvatskoj povezuje središnji i istočni dio zemlje. Autocestovni čvorovi, kojih je na prostoru bosutske Posavine šest, imaju veliko gospodarsko značenje za naselja koja se nalaze u blizini. To su: Velika Kapanica, Babina Greda, Spačva, Lipovac, Bajakovo kao granični prijelaz te posebno Županja odakle državna cesta DC-55 vodi prema Vinkovcima, a na jugu cestovne prometnice vode prema području Brčkog i Tuzle. Željeznička pruga na koridoru X je najvažnija željeznička pruga u Hrvatskoj s maksimalnom

brzinom od 160 km/h i intenzivnim teretnim te umjerenim putničkim prometom. Vinkovci su u Hrvatskoj nakon Zagreba najvažnije željezničko čvorište na koridoru X s lokalnim odvojcima prema Osijeku, Vukovaru, Gunji i Županji. Zapadnim rubom regije prolazi koridor Vc koji je u okviru Hrvatske važan za razvoj Osijeka, a u međunarodnom smislu će, kada bude dovršena izgradnja autoceste, povezivati Budimpeštu i luku Ploče. Koridor Vc uz autocestu sadrži i željezničku prugu uz koju se u bosutskoj Posavini nalaze Strizivojna, Vrpolje i Slavonski Šamac. Njezino značenje je također i međunarodno jer povezuje Budimpeštu i Sarajevo (Sić, 2012).

Sl. 2. Paneuropski prometni koridori u prostoru Osječke regije

Izvor: Sić, 2012.

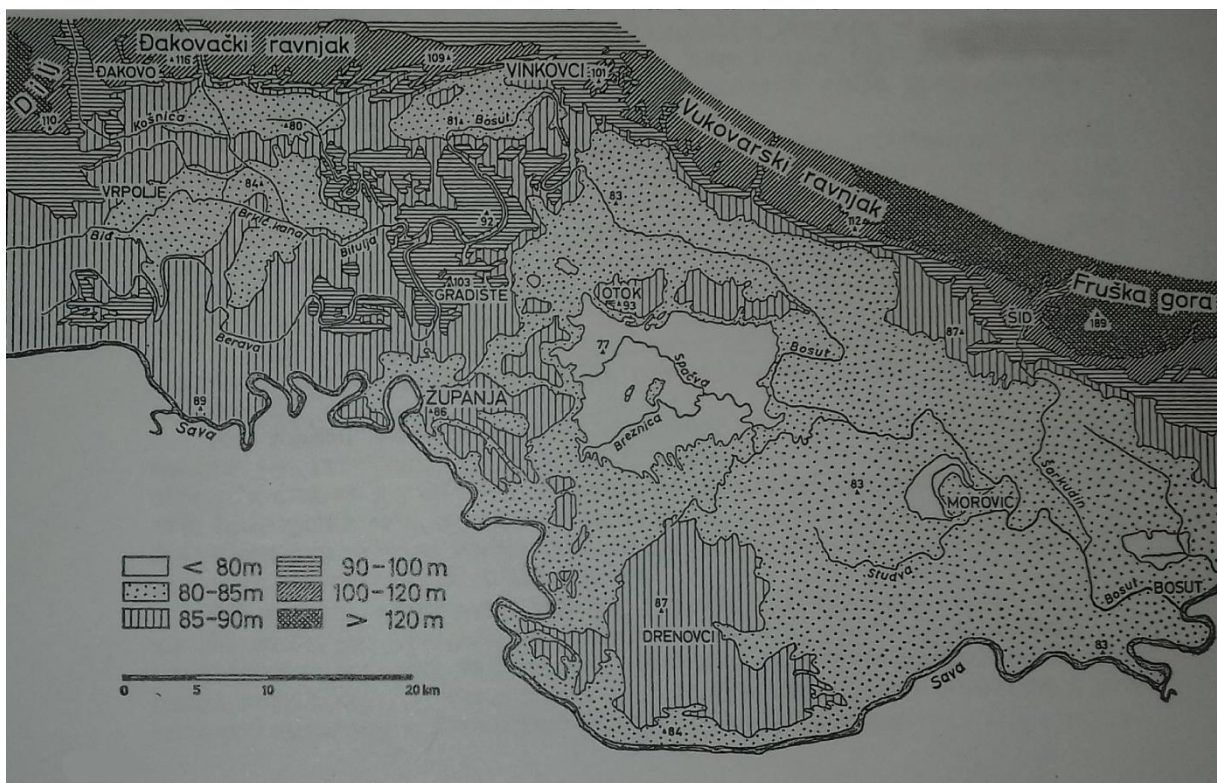
3. PRIRODNO-GEOGRAFSKA OBILJEŽJA

Fizička geografija je važan dio znanstvenog sustava geografije čije se spoznaje uključuju u radove regionalno-geografske tematike. S obzirom da je bosutska Posavina prema kriterijima regionalizacije fizionomska regija, istraživanje prirodno-geografskih obilježja, uz društveno geografska obilježja i prikaz povijesnog razvoja, doprinosi razumijevanju promatranog prostora. Proučavana prirodno-geografska obilježja u ovom radu su: geološka, geomorfološka, hidrogeografska, pedološka, klimatska i vegetacijska obilježja.

3.1. Geološka i geomorfološka obilježja

Nizina bosutske Posavine je homogena mezogeomorfološka regija koja je sastavni dio Istočnohrvatske ravnice kao makrogeomorfološke regije. Unutar nje se još razlikuju geomorfološke mikroregije: Nizina Istočnoslavonskog posavlja i Biđ – bosutska nizina (Bognar, 2001). Sastavljena je isključivo od mladih neogenih, pleistocenskih i holocenskih sedimenata među kojima najviše ima glinovitih i, u manjem broju slučajeva, pjeskovitih naslaga močvarnog i pretaloženog prapora ili lesa (Sić i dr., 1975). Les je periglacialni sediment koji se često pojavljuje u površinskim slojevima panonskog prostora. Les i lesu slične naslage mogu biti eolskog (pravi ili tipski les), derazijskog i fluvijalnog (močvarni ili barski les) porijekla. Les fluvijalnog porijekla ima karakterističnu lesnu strukturu samo u površinskom sloju do 1-1,5 m, a zatim s povećanjem dubine slijedi gusta izmjena pjeskovitih i glinovitih slojeva s tankim proslojcima močvarnog tla (Bognar, 1978). Pravog ili tipskog lesa u bosutoj Posavini ima oko Vinkovaca i Gradišta te između Otoka i Nijemaca i nije velike debljine. Najmlađi elementi su plavljeni pjeskoviti aluvij koji se nalazi duž toka rijeke Save i muljeviti sedimenti najnižih dijelova ovog prostora. Na stvaranje cijele nizine utjecali su i tektonski procesi na što upućuju pružanje glavnih elemenata reljefa i duboka istražna bušenja kojima je utvrđeno da su đakovački i vukovarski praporni ravnjak zapravo horstovi tj. da se bosutska Posavina u strukturnom pogledu nalazi na tektonskoj grabi ili staroj panonskoj masi koja je utonula i nalazi se na dubini od 1200 do 3000 m. Na takvoj podlozi koja se spuštala i u najmlađoj geološkoj prošlosti nataložile su se neogene, pleistocenske i holocenske naslage različite debljine. Dakle, stvaranje nizine se odvijalo vrlo mladim procesima i to kombiniranom akumulacijom materijala duž toka rijeke Save koja je izolirala nizinu pridonijevši njezinoj močvarnosti i paralelnim procesom sedimentiranja prapora ili lesa koji je za vrijeme pleistocena znatnije pretaložen (Sić i dr., 1975).

Bosutska Posavina je prostor vlažnih udolina s izdvojenim terasnim zonama u kojem geomorfološki ima najviše ritova tj. polojskih zona i izdvojenih holocenskih terasa s nešto manje istaknutim terasama koje su starije, tzv. grede. Prostor se sastoji od dva dijela: 1. bosutsko-beravski prostor i 2. niska i uravnjena Spačva (Magaš, 2013). Na sl. 3 se jasno može vidjeti niska i uravnjena Spačva ili Nizina Istočno-slavonskog posavlja ili Spačvanska udolina³ (Sić i dr., 1975) koja je veća i pravilnijeg oblika s najnižom točkom od 77 metara nadmorske visine, što je ujedno i najniža točka Panonsko-peripanonske Hrvatske, a odijeljena je od Biđ – bosutske nizine pojasom višeg zemljišta oko Cerne i Gradišta čija je najviša točka od 103 m (Veliko brdo kraj Gradišta) najviša točka cijelog promatranog prostora. Dakle, ukupna visinska razlika u bosutoj Posavini iznosi 26 metara, što je zapravo puno u prostoru ovakvih obilježja gdje i razlika od 1 – 2 metra može imati utjecaja na pedološka i vegetacijska obilježja i gospodarsko iskorištavanje prostora. Biđ – bosutska nizina je manja, ima jače raščlanjeno dno, zatvorenija je i nešto više je nadmorske visine (80 m) (Sić i dr., 1975).

Sl. 3. Reljef bosutske Posavine

Izvor: Sić i dr., 1975.

³ Dalje u radu će se koristiti nazivi Biđ–bosutska nizina i Nizina Istočno-slavonskog posavlja, prema podjeli iz Bognar, A., 2001: Geomorfološka regionalizacija Hrvatske, *Acta Geographica Croatica* 34, 7 – 29.

3.2. Hidrogeografska obilježja

Prostor Istočne Hrvatske se dijeli na porječja Save, Drave i Dunava, a glavno mu je hidrografska obilježje ekscentričnost tekućica tj. najduže i najveće rijeke teku rubnim prostorom. Najveću površinu porječja ima rijeka Sava (55 %) u čijem se porječju nalazi i prostor bosutske Posavine koji prema hidrološkoj diferencijaciji Istočne Hrvatske spada u ravničarske predjele neogene, pleistocenske i holocenske starosti u dolinama glavnih tekućica. Sava u Istočnoj Hrvatskoj ima snježno-kišni režim jer je primarni maksimum protoka u ožujku, a sekundarni u studenom. Minimum protoka vode u Savi je u kolovozu ili rujnu te još jedan minimum u siječnju ili veljači (Riđanović, 1993). Rijeka Biđ, kao i rijeka Sava u Istočnoj Hrvatskoj (u gornjem i srednjem toku kroz Hrvatsku rijeka Sava ima peripanonski kišno-snježni režim), prema tipologiji protočnih režima rijeka u Hrvatskoj pripada panonskom kišno-snježnom režimu kojemu je glavna karakteristika izraženi proljetni maksimum (Čanjevac, 2013). Površina porječja Biđ – bosutskog polja iznosi 6 % površine porječja rijeke Save ili 343 200 ha.

Rijeka Bosut je najdulja lijeva pritoka Save u Hrvatskoj, duljine toka od izvora do ušća 132 km, a od toga u Hrvatskoj 94,31 km. U blizini savskog nasipa kod Županje Bosut počinje kao potok, a kao rijeka počinje teći tek nakon ušća Biđa u selu Cerna. Glavne pritoke su vodotoci: Šarkudin, Boris, Boris Ilinački, Savak, Kosanovica, Selo Bosut, Vidor, Nevkoš, Dren, Rakovac i Biđ s lijeve strane te Studva, Bajakovo, Spačva, Golubovac i Lukno-Laze s desne strane. Kanal Bazjaš koji se nalazi južno od grada Vinkovaca spaja dva dijela rijeke Bosut, skraćuje joj duljinu toka za 21 km, a svrha mu je snižavanje vodostaja kod velikih voda Bosuta (voda. hr, 2006).

Rijeka Biđ ima duljinu toka od 57 km i najveća je lijeva pritoka rijeke Bosut u koju se ulijeva u selu Cerna. Pad rijeke od izvora do ušća iznosi 0,08 promila, a glavne lijeve pritoke su Kaluđer, Jošava i Breznica te desne pritoke Zapadna Berava, Istočna Berava, Moštanik i Osatno. Najniži dio bosutske Posavine je Nizina Istočnoslavonskog posavlja sa Spačvanskom šumom u središtu koja je u prošlosti uvijek bila izložena plavljenju prilikom visokih vodostaja rijeke Save. Rijeke koje teku tim prostorom su desne pritoke Bosuta: Spačva i Studva. Duljina toka rijeke Spačve iznosi 33 km, a pritoke su joj Bistra Spačva, Virovi, Brižnica i Ljubanj. Duljina toka rijeke Studve iznosi 19 km, a pritoke su joj Jasenova i Veliki Pašt. Upravo zbog postojanja Biđ – bosutske nizine i Nizine Istočnoslavonskog posavlja čije su najniže točke veći dio godine niže od vodostaja rijeke Save, trenutno u bosutskoj Posavini ne postoji

moгуćnost stalne gravitacijske odvodnje kraćim tokovima u rijeku Savu. Zbog toga se sva površinska voda od nasipa na Savi usmjerava prema tokovima Biđa i Bosuta koji teku paralelno sa Savom od zapada prema istoku do ušća Bosuta kod sela Bosut u Republici Srbiji. Na ušću je sagrađena ustava koja zajedno sa savskim nasipom štiti cijeli prostor od velikih savskih voda (voda. hr, 2006).

3.3. Klimatska obilježja

Bosutska Posavina ima umjereno toplu vlažnu klimu s toplim ljetom (Cfb) kao i cijela Panonsko-peripanonska Hrvatska zbog niza faktora: smještaj u umjerenim geografskim širinama, relativna blizina Atlantskog oceana, tj. utjecaja glavnih zapadnih vjetrova, odnos maritimnost – kontinentalnost, reljef – 1. nadmorska visina 2. smjer pružanja reljefa (Filipčić i Šegota, 1996).

Na prostoru bosutske Posavine postoje dvije klimatološke postaje – Vinkovci i Županja i jedna glavna meteorološka postaja – Gradište. Razlika je u tome što klimatološke postaje imaju neprofesionalnog motritelja i motrenje lokalnog vremena u 7, 14 i 21 h, dok se u glavnim meteorološkim postajama nalazi od dva do pet profesionalnih motritelja. Srednja godišnja temperatura zraka (1961. – 1990. i 1971. – 2000.) za ovaj dio Hrvatske iznosi 12 °C, što je nešto više od ostatka Panonsko-peripanonske Hrvatske, a posljedica je toplijih ljeta i utjecaja kontinentalnosti. Sličnu srednju godišnju temperaturu ima i grad Zagreb, ali zbog utjecaja toplinskog otoka grada. U umjereno toploj vlažnoj klimi postoji jedan temperaturni maksimum u srpnju, i jedan temperaturni minimum u siječnju. Na prostoru bosutske Posavine (1961. – 1990. i 1971. – 2000.) srednja srpanjska temperatura iznosi 23 °C, a srednja siječanjska -1 °C. Za padaline je usporedbom srednje godišnje količine padalina za razdoblje 1931. – 1960. g. s razdobljem 1961. – 1990. g. utvrđeno smanjenje količine padalina u Istočnoj Slavoniji za 10 do 20 %, dok je u razdoblju 1971. – 2000. količina padalina ostala gotovo nepromijenjena. Prosječna količina padalina iznosi od 600 do 700 mm, osim uz obronke Fruške gore i rijeku Savu gdje iznosi od 700 do 800 mm godišnje. Kraća sušna razdoblja od 11 do 20 dana su najčešća u siječnju, rujnu i listopadu, a dulja sušna razdoblja do 30 dana najčešće u listopadu. Sušna razdoblja dulja od 30 dana se rijetko događaju (klima.hr, 2008).

3.4. Pedološka i vegetacijska obilježja

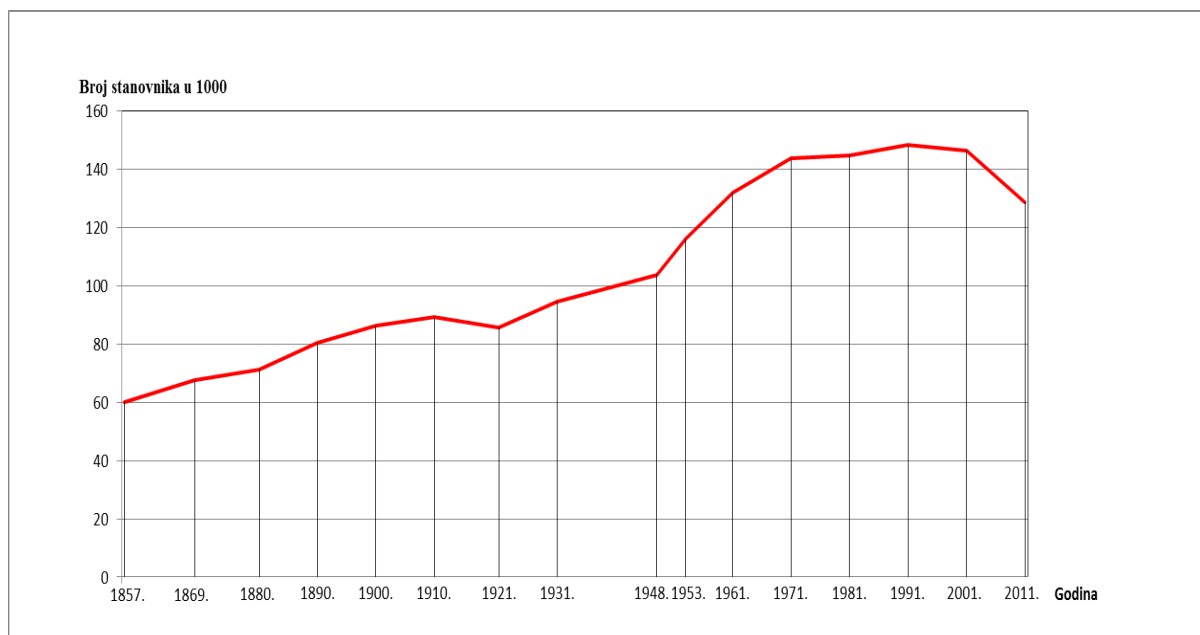
Na nastanak tala, na njihov razvoj, raširenost i vrste utjecala su reljefna, hidrološka i klimatska obilježja, ali i antropogeni utjecaj. Prevladavaju hidrogena tla i to livadska koja su starija i nalaze se na ocjeditijim terenima pa su stoga pogodna za poljoprivredu te močvarna tla koja se nalaze na nižim dijelovima prostora koje karakteriziraju prekomjerne količine površinskih i podzemnih voda, što pogoduje rastu šuma, a posebno šuma hrasta lužnjaka. Na prostoru bosutske Posavine nalazi se više vrsta tala različitog boniteta. Prema osnovnoj pedološkoj karti Republike Hrvatske u mjerilu 1 : 300 000 na ovom prostoru postoje sljedeće vrste tla poredane po bonitetu: 1. černoziem na praporu (oko sela Nijemci), 2. ritska crnica, djelomično hidromeliorirana i vertična (prilično zastupljena u svim dijelovima bosutske Posavine), 3. eutrično smeđe tlo (sjeverno od savskog nasipa, između Otoka i Nijemaca), 4. pseudoglej na zaravni (oko Drenovaca i Vrbanje, između Otoka i Nijemaca, uz rub Vukovarskog prapornog ravnjaka) 5. levisirano semiglejno tlo na praporu (uz Bosut i Biđ) 6. močvarno glejno tlo (u najnižim dijelovima prostora), 7. aluvijalno tlo (između rijeke Save i savskog nasipa) (pedologija.com.hr).

Voda ima veliko značenje za vegetacijska obilježja nekog prostora. Bosutska Posavina se nalazi u prijelaznom prostoru između vlažnijih i sušnijih klimazonalnih vegetacijskih oblika. Zapadnije se nalaze šume hrasta lužnjaka i običnog graba, a istočnije zajednice hrasta sladuna i cera (Sić i dr., 1975). Spačvanska šuma je najveća šuma hrasta lužnjaka u Hrvatskoj, a nalazi se u najnižem dijelu bosutske Posavine u poriječju rijeka Spačve i Studve s površinom od 39 789 ha. Jedna je od najvećih šuma u Hrvatskoj i uopće hrastovih šuma u Europi. Dobila je ime po rijeci Spačvi koja protječe središnjim dijelom šume. Vrijednost ove šume je ekološka, ali i ekonomska jer je hrast lužnjak (*Quercus robur*), kao dominantna vrsta u spačvanskoj šumi, vrlo skupocjena vrsta drveta. Upravo je zbog vrijednosti spačvanske šume doveden u pitanje projekt izgradnje višenamjenskog kanala Dunav – Sava (Lončar, 2005.) Prvi dokument o kanalu Dunav – Sava datira iz 1737. godine. Ozbiljno se raspravljalo o njegovoj izgradnji i 1893. godine kada su mađarske interesne skupine pomoću kanala htjele ojačati svoj položaj u Austro-Ugarskoj monarhiji, a ponovno je aktualiziran i na početku 21. stoljeća (Živaković-Kerže, 2002). Ovaj kanal je oduvijek kontroverzan jer njegova izgradnja, iako bi se nalazio zapadnije i na većoj nadmorskoj visini od spačvanske šume, može utjecati na šumu tako da svojim predubokim profilom prekine tokove podzemnih voda koje idu paralelno sa rijekom Savom od zapada prema istoku i opskrbljuju ovu šumu vodom (Lončar, 2005). Velike Šume hrasta lužnjaka se nalaze i u zapadnom dijelu regije u Biđ – bosutskoj

nizini, a uz hrast lužnjak koji je dominantna vrsta drveta još se javlja i nizinski brijest, jasen, crna joha, vrba, topola i grab (Sić i dr., 1975).

4. DRUŠTVENO GEOGRAFSKA OBILJEŽJA

Kao što je već ranije spomenuto u prostornom obuhvatu teme, na prostoru bosutske Posavine se nalazi ukupno 56 naselja raspoređenih u tri jedinice regionalne samouprave i 24 jedinice lokalne samouprave. Jedinice lokalne samouprave čine tri upravna grada i 21 općina. U Vukovarsko-srijemskoj županiji, gdje se nalazi najveći dio regije, nalaze se tri upravna grada (Vinkovci, Županja i Otok) i 15 općina: Andrijaševci, Babina Greda, Bošnjaci, Cerna, Drenovci, Gradište, Gunja, Ivankovo, Nijemci, Privlaka, Stari Jankovci, Stari Mikanovci, Štitar, Vođinci i Vrbanja. U Brodsko-posavskoj županiji se nalazi pet općina: Gundinci, Sikirevci, Slavonski Šamac, Velika Kopanica i Vrpolje. U Osječko-baranjskoj županiji samo općina Strizivojna ulazi u istraživani prostor. Za ovaj prostor, kao i za ostatak Istočnohrvatske ravnice, karakteristična su velika seoska naselja. Pa tako od 53 seoska naselja u bosutoj Posavini njih čak 26 ima više od 1000 stanovnika. Ukupan broj stanovnika prema popisu iz 2011. godine iznosi 128 385 stanovnika. Ukupna površina cijelog prostora iznosi 1856,1 km² (Feldbauer, 2004a, 2004b), iz čega slijedi da je gustoća naseljenosti 69,31 stan./km².

Sl. 4. Ukupno kretanje stanovništva bosutske Posavine od 1857. do 2011. godine

Izvor: *Naselja i stanovništvo Republike Hrvatske, 1857. – 2001.*, CD-ROM, DZS RH, Zagreb, 2005.; *Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011. godine: stanovništvo prema starosti i spolu po naseljima*, DZS, Zagreb, <https://www.dzs.hr/> (26. 1. 2018.)

Na sl. 4 se može iščitati da je do 1991. godine trend promjene u ukupnom kretanju stanovništva bio pozitivan, uz jednu iznimku u međupopisnom razdoblju 1910. – 1921. što je očito posljedica Prvog svjetskog rata. Razlozi za ovakvo ukupno kretanje stanovništva se mogu pronaći u cijelom nizu čimbenika: Prvi i Drugi svjetski rat, Domovinski rat, bolesti i epidemije, gospodarske krize, agrarne reforme, kolonizacije stanovništva, pad nataliteta, bolesti i epidemije, demografsko starenje, deagrarizacija i deruralizacija (Živić, 2006). Rast broja stanovnika od prvog suvremenog popisa stanovništva 1857. godine nadalje je između ostalog bio povezan s prirodno-geografskim obilježjima, povoljnim geografskim položajem, uključivanjem u prometni sustav i gospodarskim razvojem prostora. Druga polovica 19. stoljeća je u bosutskoj Posavini bila vrijeme doseljavanja kolonista, dijelom individualno, a dijelom poticano od strane austro-ugarske vlasti. Do samog početka Prvog svjetskog rata doseljavalo se najviše poljoprivredno i seosko stanovništvo iz drugih dijelova monarhije poput Nijemaca i Mađara. U međupopisnom razdoblju 1910. – 1921. zabilježen je pad broja stanovnika uzrokovan izravnim demografskim gubitcima u ratnim stradanjima i epidemiji španjolske gripe. U sljedećem međupopisnom razdoblju zabilježen je rast broja stanovnika potaknut novom kolonizacijom u kojoj je nakon agrarne reforme zemlja oduzeta veleposjednicima i podijeljena solunskim dobrovoljcima. Ova kolonizacija je bila intenzivnija u susjednom prostoru vukovarskog prapornog ravnjaka nego u samoj bosutskoj Posavini. U međupopisnom razdoblju 1931. – 1948. se također bilježi rast, ali zbog toga što je popis stanovništva proveden tri godine nakon Drugog svjetskog rata i već provedene nove agrarne reforme i kolonizacije u kojoj su se najvećim dijelom doseljavali Hrvati iz drugih prostora Hrvatske. Od 1948. do 1991. broj stanovnika raste također zahvaljujući imigraciji, ali u ovom razdoblju nisu dominantna agrarna doseljavanja već ekonomska imigracija potaknuta industrijskim rastom. Prevladavaju doseljenici iz ekonomski pasivnih prostora drugih republika, a najviše Bosne i Hercegovine. Na početku 60-ih godina 20. stoljeća ovaj je prostor bio tipičan imigracijski prostor s polovičnim udjelom doseljenog stanovništva u ukupnoj populaciji (Živić, 2006). Pad broja stanovnika u međupopisnom razdoblju 1991. – 2001. odnosi se na izravne demografske gubitke i migracijske gubitke stanovništva u Domovinskom ratu, ali i negativne demografske trendove iz 80-ih godina koji su se nastavili i u 90-ima. (Živić, 2005).

Popis stanovništva iz 2011. godine pokazao je da su se negativni demografski trendovi u međupopisnom razdoblju 2001. – 2011. ubrzali. Pad ukupnog broja stanovnika je zabilježen u čak 55 od ukupno 56 naselja u bosutskoj Posavini, ili u 98,2% naselja, a jedno je naselje ostalo bez stanovnika. Ukupan pad broja stanovnika iznosi 18 000 ili 12 %. Jedino naselje u kojem je zabilježen rast ukupnog broja stanovnika je selo Mirkovci za 610 stanovnika ili 23 % (Tab 1).

Tab. 1. Kretanje ukupnog broja stanovnika bosutske Posavine od 2001. do 2011. godine

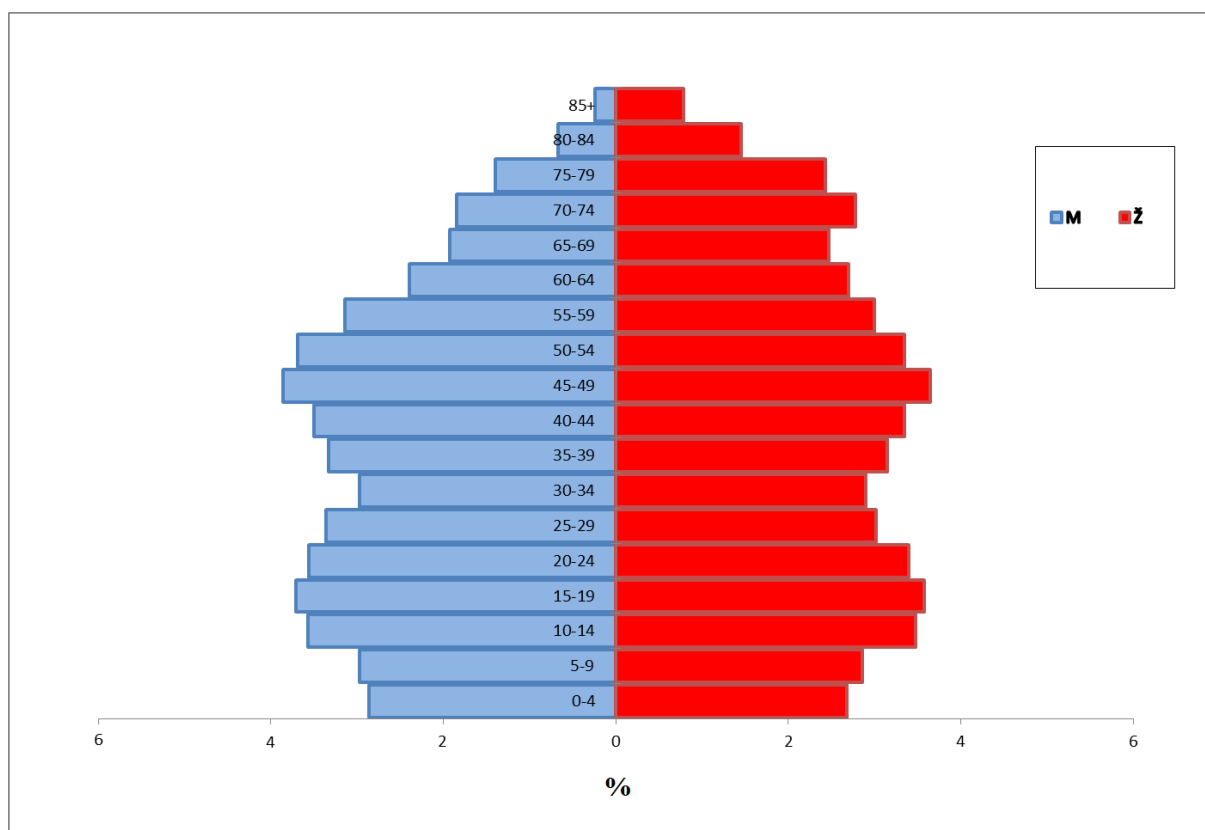
Ime naselja	Broj stanovnika		Razlika 2011./2001. g.	
	2001. g.	2011. g.	aps.	%
Andrijaševci	2 165	2 046	-119	-5
Apševci	368	305	-63	-17
Babina Greda	4 262	3 572	-690	-16
Banovci	479	432	-47	-10
Beravci	964	815	-149	-15
Bošnjaci	4 653	3 901	-752	-16
Cerna	4 149	3 791	-358	-9
Čajkovci	735	639	-96	-13
Divoševci	301	296	-5	-2
Donje Novo Selo	638	498	-140	-22
Drenovci	3 049	1 946	-1 103	-36
Đeletovci	685	511	-174	-25
Đurići	418	286	-132	-32
Gradište	3 382	2 773	-609	-18
Gundinci	2 294	2 027	-267	-12
Gunja	5 033	3 732	-1 301	-26
Ivankovo	6 695	6 194	-501	-7
Jaruge	738	695	-43	-6
Komletinci	1 897	1 649	-248	-13
Kruševica	1 393	1 173	-220	-16
Lipovac	1 243	814	-429	-35

Mala Kopanica	185	166	-19	-10
Merolino Sikirevačko	1	-	-1	-100
Mirkovci	2 673	3 283	610	23
Nijemci	1 905	1 605	-300	-16
Novi Jankovci	1 014	934	-80	-8
Novi Mikanovci	677	573	-104	-15
Orolik	578	512	-66	-11
Otok	5 858	4 694	-1 164	-20
Podgrađe	486	371	-115	-24
Posavski Podgajci	1 568	1 255	-313	-20
Privlaka	3 776	2 954	-822	-22
Prkovci	600	549	-51	-9
Račinovci	982	700	-282	-29
Rajevo Selo	1 407	987	-420	-30
Retkovci	1 381	1 263	-118	-9
Rokovci	2 084	2 029	-55	-3
Sikirevci	1 969	1 781	-188	-10
Slakovci	1 203	958	-245	-20
Slavonski Šamac	1 256	996	-260	-21
Soljani	1 554	1 245	-309	-20
Srijemske Laze	652	572	-80	-12
Stari Jankovci	1 769	1 429	-340	-19
Stari Mikanovci	2 710	2 383	-327	-12
Stari Perkovci	1 178	1 123	-55	-5
Strizivojna	2 758	2 525	-233	-8
Strošinci	668	492	-176	-26
Šiškovci	841	804	-37	-4
Štitar	2 608	2 129	-479	-18
Velika Kopanica	2 120	1 762	-358	-17
Vinkovački Banovci	194	169	-25	-13
Vinkovci	33 239	32 029	-1 210	-4
Vodinci	2 113	1 966	-147	-7

Vrbanja	2 952	2 203	-749	-25
Vrpolje	2 110	1 759	-351	-17
Županja	13 775	12 090	-1 685	-12
UKUPNO:	146 385	128 385	-18 000	-12

Izvor: *Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2001. godine: stanovništvo prema spolu i starosti po naseljima*, DZS, Zagreb, <https://www.dzs.hr/> (27. 1. 2018.); *Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011. godine: stanovništvo prema starosti i spolu po naseljima*, DZS, Zagreb, <https://www.dzs.hr/> (27. 1. 2018.)

Tip dobno-spolne strukture stanovništva bosutske Posavine je izrazito staro ili izrazito kontraktivno stanovništvo budući da udio osoba starijih od 65 godina iznosi 15,9 %. Žene su u spolnoj strukturi brojnije od muškaraca, posebno u starijoj životnoj dobi od kontingenta 55-59 godina nadalje. Na Sl. 5 se vidi da je osnovica „piramide“ prilično sužena, a srednji dio je ispupčen pa oblik dobno-spolne strukture na dijagramu poprima oblik urne (Nejašmić, 2005).

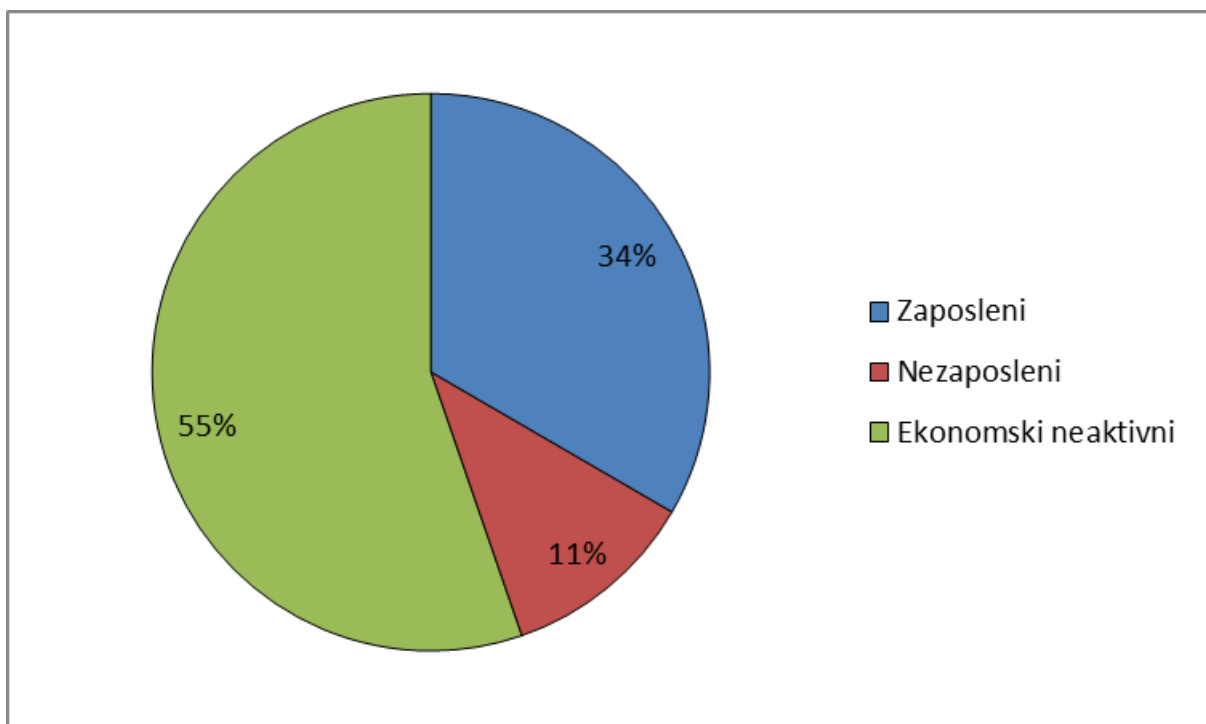

Sl. 5. Dobno-spolna struktura stanovništva bosutske Posavine 2011. godine

Izvor: *Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011. godine: kontingenti stanovništva po gradovima/općinama*, DZS, Zagreb, <https://www.dzs.hr/> (28. 1. 2018.)

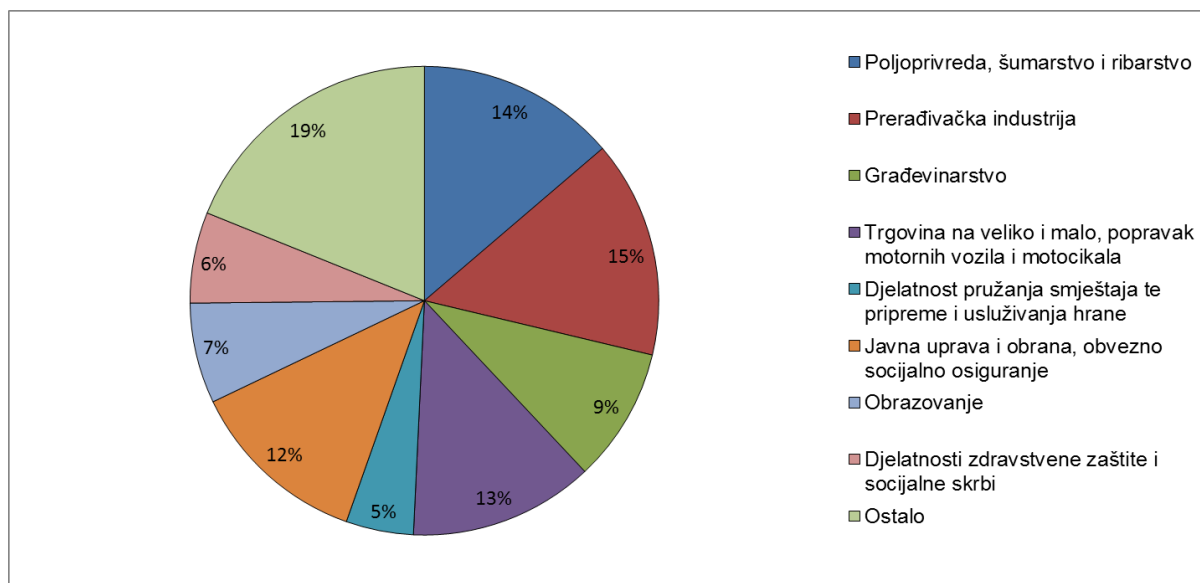
U analizi gospodarskog sastava stanovništva razlikujemo gospodarski aktivno stanovništvo u koje spadaju 1. sve zaposlene osobe, 2. sve osobe koje obavljaju neko zanimanje, ali nisu u radnom odnosu, 3. nezaposlene osobe u određenom razdoblju, te gospodarski neaktivno stanovništvo kojeg čine 1. osobe koje imaju samostalan izvor prihoda 2. ekonomski neaktivne osobe (Nejašmić, 2005). U bosutskoj Posavini je situacija loša u sastavu stanovništva prema gospodarskoj aktivnosti jer kao što je prikazano na Sl. 6 ekonomski neaktivne osobe čine 55 % stanovništva, stopa nezaposlenih je visoka i iznosi 11 %, a samo 34 % je zaposleno gospodarski aktivno stanovništvo.

Sl. 6. Stanovništvo bosutske Posavine 2011. godine prema gospodarskoj aktivnosti

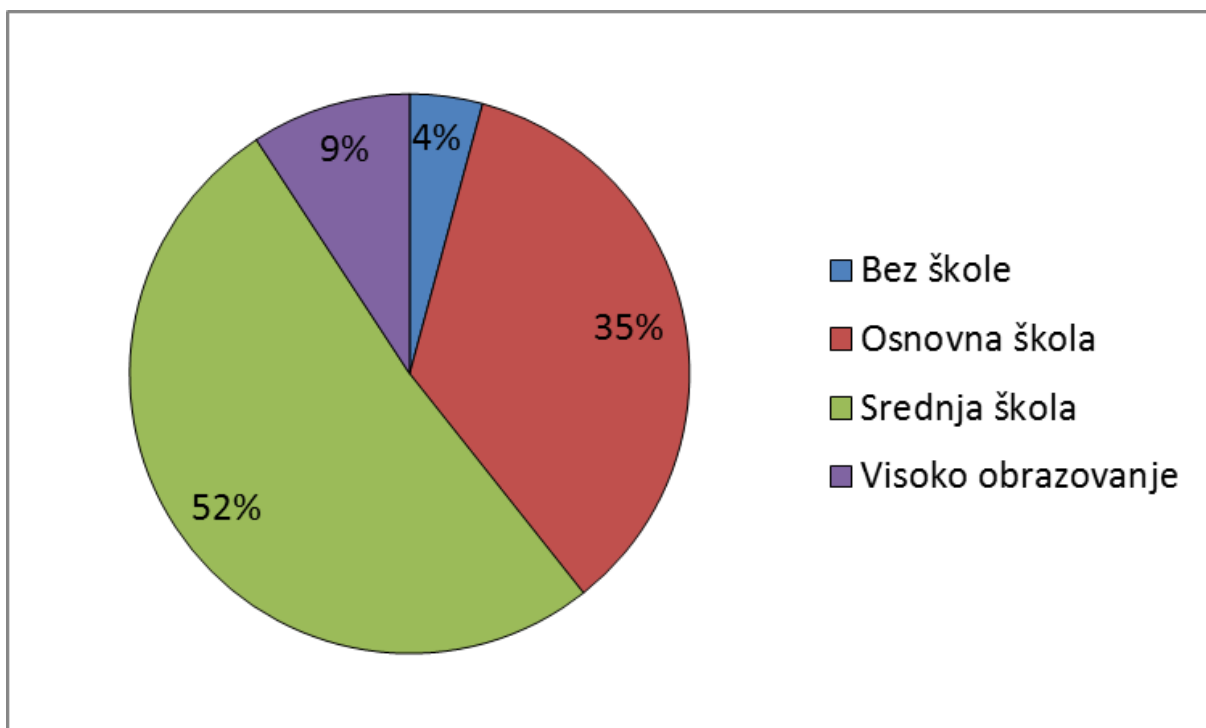
Izvor: *Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011. godine: stanovništvo staro 15 i više godina prema trenutačnoj aktivnosti, starosti i spolu*, DZS, Zagreb, <https://www.dzs.hr/> (29. 1. 2018.)

Iz Sl. 7 se vidi da je u bosutskoj Posavini najviše zaposlenih u prerađivačkoj industriji, poljoprivredi i šumarstvu što je očekivano jer se prerađivačka industrija bosutske Posavine većinom bavi preradom sirovina proizvedenih u tom istom prostoru u sektoru poljoprivrede i šumarstva. U trgovini i javnoj upravi ukupno radi četvrtina zaposlenih. To je izrazito visok udio zaposlenih u takvim djelatnostima, a uz to i pokazatelj loše gospodarske situacije uzrokovane padom zaposlenosti u drugim područjima djelatnosti zbog čega se i povećao udio u ova dva područja.

Sl. 7. Zaposleni prema područjima djelatnosti u bosutskoj Posavini 2011. godine Izvor:
Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011. godine: zaposleni prema područjima djelatnosti, starosti i spolu,
 DZS, Zagreb, <https://www.dzs.hr/> (30. 1. 2018.)

Obrazovna struktura stanovništva prikazana na sl. 8 pokazuje da više od polovice stanovnika starijih od 15 godina ima završenu srednju školu, uz to ima samo 9 % visokoobrazovanih i čak 35 % stanovnika s osnovnom školom kao najvišom završenom školom. Takva je situacija s 50 % stanovnika sa završenom srednjom školom u današnje vrijeme nepovoljna iz više razloga: ukoliko stanovništvo sa srednjom školom ima završen neki smjer u proizvodnom području, tada će teško doći do radnog mjesta jer radnih mjesta ima malo u tom području. Nadalje, turizam nije razvijen u bosutskoj Posavini te se mladi ljudi sa završenim ugostiteljskim smjerovima često odlučuju na sezonski rad nakon kojega se mnogi i ne vraćaju, stoga bi trebalo razmotriti upisne kvote u srednjim školama i smanjiti ih za one smjerove nakon čijeg se završetka pohađanja mladi ljudi odlučuju na iseljavanje zbog nemogućnosti pronalaska posla u struci u vlastitom kraju.

Sl. 8. Stanovništvo bosutske Posavine staro 15 i više godina prema najvišoj završenoj školi 2011. godine

Izvor: *Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011. godine: stanovništvo staro 15 i više godina prema najvišoj završenoj školi, obrazovnim područjima i spolu*, DZS, Zagreb, <https://www.dzs.hr/> (30. 1. 2018.)

5. POVIJESNI RAZVOJ

5.1. Prapovijest

„Prapovijest (prehistorija) je razdoblje koje prethodi povijesti čovječanstva, a traje od prve pojave čovjeka do doba iz kojega su se u pojedinim etničkim skupina, plemena i naroda sačuvali prvi pisani, historiografski upotrebljivi dokumenti. Budući da se prvi pisani izvori u različitim narodima javljaju u različito doba, granica između prapovijesti i povijesti nije svugdje ista. Osnovna periodizacija prapovijesti na starije, srednje i mlađe kameno doba, bakreno doba, brončano doba te starije i mlađe željezno doba temelji se na činjenici da je čovjek u različita doba izrađivao oružja i oruđa od različitih materijala (kamen, bakar, bronca, željezo). S obzirom na nedostatak pisanih izvora prapovijest je uglavnom predmet proučavanja arheologije, paleontologije i paleoantropologije (Hrvatska enciklopedija – 8, 2006, 725). Prostor bosutske Posavine je bio privlačan za naseljavanje u svim prapovijesnim razdobljima prvenstveno jer se nalazi na prostoru važnih komunikacijskih pravaca na jugu Panonske nizine koji su spajali istočnoalpski prostor i sjeverni Balkan (Dizdar, 2001).

Proces neolitizacije (postupan prijelaz s nomadskoga lovačko-sakupljačkog načina života na sjedilački način života i proizvodnju hrane) u europskim okvirima počinje upravo razvojem prve neolitičke kulture u južnim dijelovima Panonske nizine. Rana društva lovaca – sakupljača trebala su za ishranu oko 25 km² po stanovniku, dok se već na početku ratarske proizvodnje može proizvesti dovoljno hrane za 20 ljudi na 1 km², što omogućava nagli rast broja stanovnika i potiče potrebu za seljenjem na nova zemljišta. Ratarstvo je u Panonsku nizinu pristiglo s prostora Jugozapadne Azije preko egejskog prostora i dolinama Vardara i Morave. Smatra se da ratarsko stanovništvo koje je na novim prostorima podizalo svoja naselja nije dolazilo u sukobe sa starosjedilačkim stanovništvom lovaca – sakupljača (Jurić, 2002). Prva kultura koja se pojavila na tom prostoru, a ujedno i na istraživanom prostoru bosutske Posavine, je starčevačka kultura. Prostor Istočne Hrvatske je sastavni dio središnjeg prostora starčevačke kulture koji je obuhvaćao velik dio Jugoistočne Europe i Panonske nizine. Naseljavanje je počelo u vremenu ranog neolitika zahvaljujući reljefnim obilježjima Istočne Hrvatske kao južnog dijela Panonske nizine. U međuriječju Save, Drave i Dunava je do sada otkriveno oko 120 naselja starčevačke kulture, a zahvaljujući nedavnom otkriću i datiranju starčevačkog naselja na Galovu (6100 g. pr. Kr.) u Slavonskom brodu, pokazalo se da je i Istočna Hrvatska, uz Vojvodinu, Srbiju i Kosovo, dio starčevačke kulture od njenog najranijeg stupnja. Do nedavno se smatralo da su u Istočnoj Hrvatskoj svi objekti starčevačke

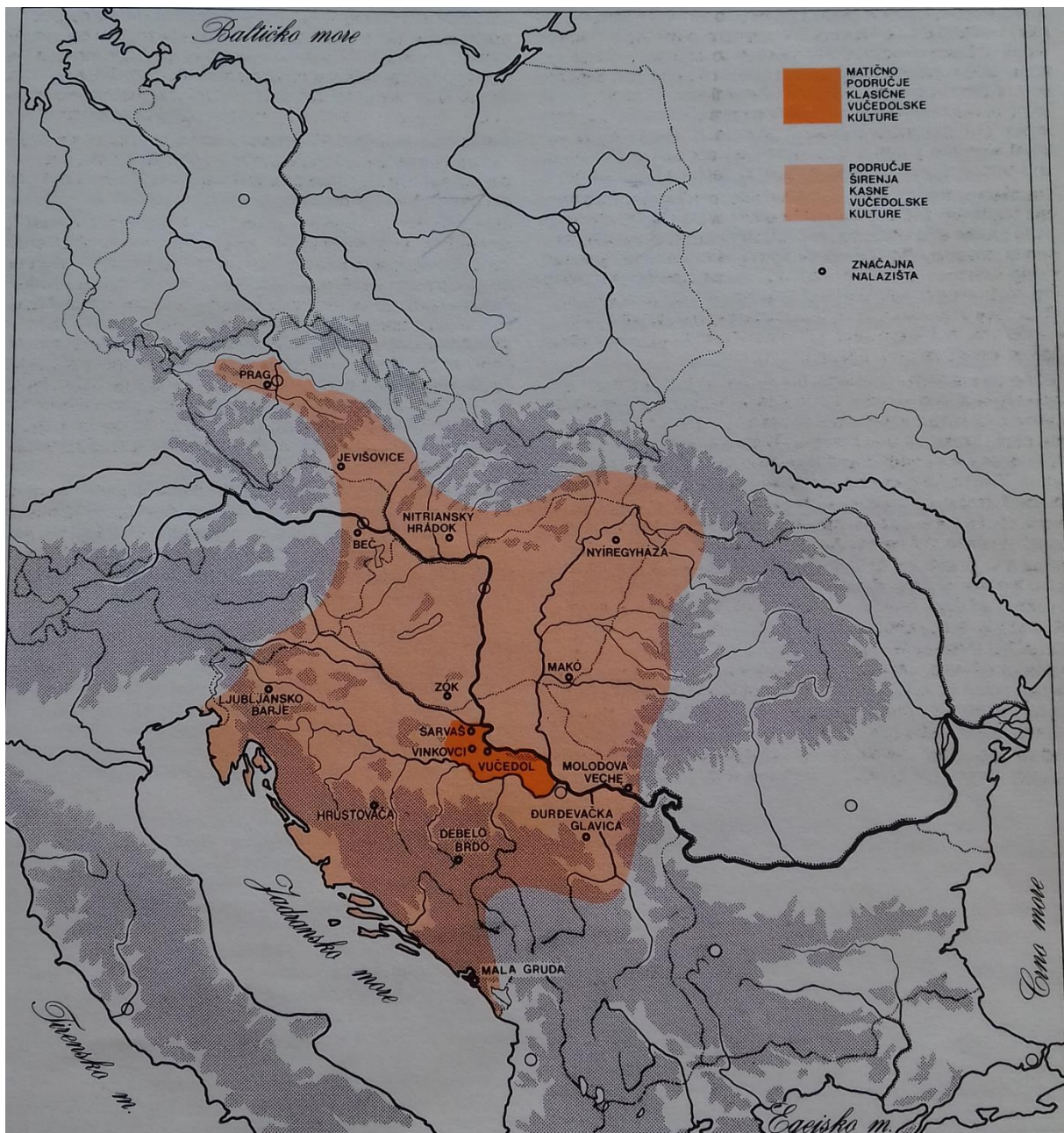
kulture jamskog tipa tj. zemunice i poluzemunice budući da je jedini nadzemni objekt pronađen u Vinkovcima bio datiran u završnu fazu ove kulture. Novi nalaz nadzemnog objekta iz Galova datiran oko 6070 g. pr. Kr. pomiče spoznaju o početku izgradnje nadzemnih objekata za 1000 godina (Minichreiter, 2010). Važna nalazišta starčevačke kulture na prostoru bosutske Posavine su: Lipovac, Stari Perkovci, Vinkovci (najveći poznati kompleks starčevačke kulture u Hrvatskoj) i Vrpolje. Naselja su bila smještena na visokim riječnim terasama, niskim osunčanim brežuljcima ili blago povišenom terenu u ravnici uz manji vodotok, nikad izolirana i daleko jedno od drugog već poredana u nizu uz prapovijesne komunikacije (Minichreiter, 1992). Za sada jedini dokaz mogućih trgovačkih veza starčevačke kulture s udaljenim prostorima je privjesak od školjke spondilusa za koji se smatra da potječe s egejskog ili crnomorskog prostora kao izvora te sirovine (Težak-Gregl, 2001).

U završnoj fazi starčevačke kulture oko 5000 g. pr. Kr. vinčanska kultura imala je utjecaj na nju što se vidi prema karakterističnoj ugladenoj crnoj keramici. starčevačku kulturu smijenila je sopotska kultura nazvana po lokalitetu Sopot u blizini Vinkovaca (Mimica, 2012). Nastala je „vinčanizacijom“ starčevačke osnove, ali nije derivat vinčanske kulture jer je sličnija starčevačkoj osnovi. Jezgra sopotske kulture je prostor bosutske Posavine i vukovarskog prapornog ravnjaka, a kasnije se širila zapadnije, sjevernije i južnije. Lokacije naselja sopotske kulture birane su kao i u starčevačkoj kulturi na neplavljenim prostorima u blizini tekućica, najviše uz bosut s obje strane rijeke (Sopot, Podgrađe, Orolik, Privlaka, Trbušanci, Andrijaševci) i u ravnici uz manje tokove (Komletinci, Retkovci, Stari Mikanovci, Slakovci, Ivankovo, Vođinci, Otok). Prosječna udaljenost između naselja sopotske kulture iznosi 4,8 km (Krznarić-Škrivanko, 2014). Većina naselja sopotske kulture bila su početak ili drugi sloj tel naselja. „Tel (tell) (arapski tall: brežuljak), višeslojno prapovijesno naselje pokraj rijeke ili na ravničarskom terenu nastalo dugotrajnim naseljavanjem tijekom stotina pa i tisuća godina na istome položaju. Naraštaji su sukcesivno podizali svoje nastambe i druge objekte povrh onih svojih prethodnika, a rezultat toga je postupna akumulacija cjelokupnoga naseobinskog otpada i stvaranje brežuljka koji može dosegnuti i visinu od 20 m“ (enciklopedija.hr, 29. 1. 2018.).

Život sopotske kulture je prekinut dolaskom badenske kulture na njezin prostor, što se ujedno smatra krajem neolitika i početkom eneolitika na jugu Panonske nizine. Dolazak badenske kulture može se objasniti kao nasilna ratnička invazija budući da je u to isto vrijeme prekinut život sopotske kulture na prostoru Istočne Hrvatske i vinčanske kulture na prostoru

Sjeverne Srbije (Dimitrijević, 1968). Badenska kultura čija se jezgra nalazi na prostoru današnje Mađarske ostavila je malo materijalnih ostataka na prostoru bosutske Posavine u Vinkovcima i u blizini na Vukovarskom prapornom ravnjaku na Vučedolu i u Bapskoj. To je prva indoeuropska kultura na tom prostoru koja je militantna, ima pripitomljene konje, prva u Europi koristi zaprežna kola i poznaje novi način obrade metala. U prostorima poput Istočne Hrvatske u kojima je neolitička tradicija bila jaka, Badenska kultura se nije dugo zadržavala ili je bila asimilirana. Nakon toga se ponovno uspio razviti stari sopotski supstrat koji, obogaćen elementima usvojenim s istoka i utjecajem kostolačke kulture, proizvodi novu – vučedolsku kulturu (Durman, 1988).

Vučedolska kultura je bila prisutna u velikom dijelu Srednje i Jugoistočne Europe, a matični prostor s nalazi u istočnoj Slavoniji i Srijemu (Sl. 9). Trajala je između 3000 i 2200 g. pr. Kr., istovremeno s ranodinastičkim razdobljem Sumera, prvom akadskom dinastijom i starim egipatskim carstvom. Nestala je oko 2200 g. pr. Kr. u vrijeme nove seobe Indoeuropljana kada je uništen i drugi sloj Troje. Za vučedolsku kulturu je karakteristično da svoja naselja gradi gotovo isključivo na telovima. Organizacija naselja nije potpuno poznata jer niti jedno poznato naselje te kulture nije u potpunosti istraženo, npr. lokalitet Vučedol je otkopan u cijelosti, ali on je samo dio većeg kompleksa. Najvažniji lokalitet vučedolske kulture na prostoru bosutske Posavine su Vinkovci, po važnosti najmanje jednaki lokalitetu na Vučedolu.

Sl. 9. Rasprostranjenost vučedolske kulture

Izvor: Durman, 1988.

Zanimljiva je usporedba prehrane vučedolaca na ova dva lokaliteta koja je uvjetovana prirodno-geografskim obilježjima. U prehrani vučedolaca u vinkovačkom prostoru je prevladavala divljač, dok je na Vučedolu prevladavalo meso pripitomljenih životinja. Razlog je šumska vegetacija oko Vinkovaca u kojoj ima puno divljači, a oko Vučedola stepska koja je pogodna za ispašu stoke. Vučedolci su poznavali obradu bakra taljenjem, kovanjem i lijevanjem u kalupe, a najveći doseg njihove kulture je kalendar (Durman, 1988). Godine 1978. u Vinkovcima je prilikom kopanja temelja za hotel pronađena vučedolska posuda stara 4600

godina oslikana s četiri pojasa ispunjenih kvadratima unutar kojih su prikazi sunca i raznih zvijezda (sl. 10). Utvrđeno je da pojasevi predstavljaju godišnja doba, a prikazi zvijezda odgovaraju njihovoj pojavi u određenom trenutku u godini. Zaključeno je da se radi o najstarijem indoeuropskom kalendaru. Nazvan je Orionov kalendar po zvijezdi Orion koje je služilo za određivanje početka godine, budući da je na noćnom nebu gledano s prostora Vinkovaca, zvijezde Orion nestajalo ispod horizonta na proljetnu ravnodnevnicu i tako označavalo kraj zime i početak nove godine. Danas se zbog precesije s nutacijom zvijezde Orion vidi na noćnom nebu i kasnije tijekom proljeća (Durman, 2000).

Sl. 10. Vučedolska posuda iz Vinkovaca s prikazom najstarijeg indoeuropskog kalendara
Izvor: Durman, 2000.

Vučedolsku kulturu naslijedila je vinkovačka kultura, kultura brončanog doba čija su naselja postojala na istim ili sličnim lokacijama kao i vučedolska naselja, a trajala je do oko

1700 g. pr. Kr. Ostaci keramike iz Vinkovačke kulture su vrlo slični vučedolskoj keramici (Marković, 2010). Ova kultura je slabo istražena u arheologiji i nije sasvim jasno pod kojim uvjetima je nestala.

Kultura polja sa žarama imala je svoju jugoistočnu granicu dosega na prostoru bosutske Posavine i nije ostavila značajnog traga. Kraj brončanog doba obilježile su grupe ili kulture Belegiš I. i Belegiš II. čije su jezgra bile istočnije u Srijemu, ostavile su traga u Vinkovcima i Privlaci gdje postoji tel koji se naziva gradina. To prapovijesno naselje je bilo opasano bedemima i jarkom, osim uz rijeku Bosut pored koje se taj tel nalazi (Dizdar, Ložnjak Dizdar i Mihelić, 2011). Nakon faze bosutske grupe u starijem željeznom dobu, u mlađem željeznom dobu se na južni prostor Panonske nizine doseljavaju Kelti. Na ovaj se prostor doseljavaju u 4. st. pr. Kr. sa sjevera prateći tok Dunava, a njihovo naseljavanje je bilo moguće tek poslije smrti Aleksandra Velikog i destabilizacije helenističkog prostora čime je oslabio njihov interes za prostor sjeverno od Makedonije. Ubrzo nakon dolaska Kelti zajedno sa zatečenim stanovništvom kreću u vojni pohod na grčki prostor gdje doživljavaju poraz u bitki kod Delfa 279. g. pr. Kr. Nakon toga se pod vodstvom Bathanata vraćaju i naseljavaju na prostor Srijema i istočne Slavonije. Najkasnije od tada ta se skupina Kelta naziva Skordiscima, a prema arheološkim i povijesnim izvorima bili su skupina sastavljena od Kelta panonskih starosjedilaca (Dizdar, 2001). Naselja Skordiska nalaze se u blizini rijeka na tzv. gredama koje su zapravo neplavljene lesne naslage izdignute nekoliko metara u odnosu na okolini prostor. Takvi lokaliteti su Privlaka, Orolik i Podgrađe. Drugi tip lokacije su naselja uz manje vodotoke na južnom rubu đakovačkog i vukovarskog prapornog ravnjaka poput lokaliteta u Starim Mikanovcima, Ceriću i Starim Jankovcima. Važan faktor za Skordiske bila je plodna zemlja i pašnjaci, kao i hrastova šuma. Međutim posebnu važnost ima glina koje u bosutskoj Posavini ima puno, a služila je za proizvodnju keramičkog posuđa koje su proizvodili za sebe ali i za prodaju susjednim populacijama. Veliko keramičarsko središte će u kasnijem razdoblju biti i rimski grad Cibalae. Keltska naselja su bila utvrđena nasutim zemljanim bedemima zapečenim na vrhu, dok su nastambe bile nadzemne kuće pravokutnog oblika sagrađene od drvenog pletera i oblijepljene blatom, a u posebnom dijelu naselja nalazile su se keramičarske peći. Skordisci su osim keramike proizvodili različita oružja, oruđa i nakit od željeza i bronce (Dizdar, 2001).

5.2. Antika i srednji vijek

Antika u južnom prostoru Panonske nizine počinje rimskim osvajanjem koje se događalo na prijelazu iz 1. stoljeća prije Krista u 1. stoljeće. Naselja zatečenih Skordiska su po arheološkim nalazima u to vrijeme pretrpjela požare, a budući da nema rimskih ostataka na lokalitetima naselja Skordiska može se zaključiti da je rimskim osvajanjem tog prostora život prestao u tim naseljima. To ne znači da su Skordisci nestali. Naime, keramika koja je izrađivana u gradu Cibalae do 2. stoljeća imala je karakteristike keramike kakvu su izrađivali Skordisci. Međutim, nakon tog vremena su se Skordisci po svoj prilici romanizirali (Dizdar, 2001). Nakon što su osvojili istočnu jadransku obalu u nizu ratova protiv Histra, Delmata, Ardijejaca i Japoda, Rimljani su na tom prostoru osnovali novu provinciju – Ilirik (Illyricum). Skordisci su poraženi krajem 1. st. pr. Kr., a već u panonskom ratu koji se vodio 12. - 9. g. pr. Kr. bili su saveznici Rimljana. Tiberije (budući car) je tada uz pomoć Skordiska pokorio susjedne panonske zajednice – Breuke, Andizete i Amantine, te je ubrzo formirana pokrajina Panonija koja je uklopljena u Ilirik. U vrijeme kada su Rimljani imali velikih problema u Germaniji i s Markomanima, a nakon što su prethodno osvojili Panoniju, izbio je veliki ustanak u Iliriku 6. godine upravo zbog novačenja domaćeg stanovništva u rimsku vojsku za potrebe rata protiv Markomana. Rimski vojskovođa Tiberije (budući car) koji je prema Markomanima već s vojskom krenuo prema prostoru današnje Češke, morao se vratiti u Ilirik. Pobuna je izbila među Dezidijatima i Breucima čiji su se vođe – dalmatinski i panonski Baton odlučili ujediniti i zajedničkim snagama prijeći Savu i utvrditi se na Mons Almusu (Fruška gora). 7. g. Tiberije je prema Cibalama poveo pet legija, ali nakon što su se Rimljani ulogorili kod Volkejskih močvara (močvare rijeke Vuke) ustanici su ih napali i nanijeli im vrlo težak poraz, jedan od težih još od vremena punskih ratova. Breuci su 8. godine poraženi na rijeci Bathinus, a panonski Baton je ubijen, nakon čega su se borbe nastavile u Dalmaciji. Batonov ustanak je ugušen 9. godine i time je cijeli Ilirik pacificiran, a nedugo zatim i podijeljen iz jedne jedinstvene provincije na gornji Ilirik (Dalmacija) i donji Ilirik (Panonija) između kojih je granica bila na rijeci Savi ili nešto južnije (Domić Kunić, 2009). Potom je uslijedio polagani proces romanizacije kojemu su pridonijeli novačenje u rimsku vojsku i doseljavanje stanovništva iz drugih rimskih provincija. U rimskoj vojsci su vojnici morali naučiti latinski iz razloga što su često služili daleko od svoje matične provincije, a kad bi se vratili natrag širili su nova znanja i iskustva među domaćim stanovništvom. Na sl. 11 je prikazano kako je kasnije za vrijeme Dioklecijana 297. g. prilikom novog administrativnog uređenja carstva provincija Panonija ponovno podijeljena. Gornja Panonija podijeljena je na Savsku Panoniju

(Pannonia Savia) sa sjedištem u Sisciji (Sisak) i Prvu Panoniju (Pannonia Prima) sa sjedištem u Savariji (Szomathely). Donja Panonija je podijeljena na Panoniju Valeriju (Pannonia Valeria) sa sjedištem u Sopijani (Pečuh) i Drugu Panoniju (Pannonia Secunda ili Pannonia Inferior ili Pannonia Sirmiensis) sa sjedištem u Sirmiju (Srijemska Mitrovica).

Sl. 11. Rimski provincija Panonija u 3. stoljeću

Izvor: Panonija, <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=46449> (30. 1. 2018)

Prostor bosutske Posavine našao se prilikom ove podjele u Drugoj Panoniji sa sjedištem u Sirmiju (enciklopedija.hr, 30. 1. 2018.). Gradovi u Panoniji su u rimsko doba doživjeli jak razvoj koji se zasnivao na više faktora. Rimski vojska bila je smještena na granici na Dunavu te ih je svakodnevno trebalo opskrbljivati različitim proizvodima. Odličnu lokaciju za to je imao grad Cibalae koji je bio smješten u zaleđu 20-ak kilometara od limesa i prometno povezan s Marsonijom, Mursom i Sirmijumom. U Cibalama su rođena dva rimska cara (jedina dva na prostoru Hrvatske) Flavijevci Valentinijan i Valent. Prednosti prostora kao što su plodno tlo i bogate šume bile su osnova razvoja i čak su služile kao privlačni faktor za doseljavanje rimskih građana s Apeninskog poluotoka. Proizvodnja ratarskih proizvoda narasla je pogotovo prema kraju antičkog razdoblja, a proizvodi su se čak izvozili prema sjevernojadranskim lukama. Međutim, nije od početka rimske vlasti bilo tako. Da bi mogli iskoristiti prednosti prostora Rimljani su transformirali prirodni pejzaž krčenjem nekih šuma,

melioriranjem močvara i provođenjem određenih hidrotehničkih zahvata kojima su uredili korita rijeka Kupe, Save, Vuke i Bosuta. U rimsko doba prvi puta u povijesti je funkcionirao prometni pravac Panonija – sjeverni Jadran, a grad Cibalae je tada bio glavno prometno čvorište u drugoj Panoniji koje je povezivalo savski i dravski prostor s Dunavom (Glamuzina i Fuerst-Bjeliš, 2015). Pretpostavlja se da se u to vrijeme odvijao riječni promet između Save i Dunava tako što su rijeka Vuka i rijeka Bosut bile povezane potokom Ervenica koji se nekad ulijevao u Bosut u samom središtu Cibala (Dizdar, 2001), ali ta pretpostavka nikad nije dokazana.

Seoba naroda je historiografski naziv za seljenje mongolskih, germanskih, slavenskih i drugih naroda u kasnoj antici i ranom srednjem vijeku. Početak seobe naroda označava prelazak Vizigota, Ostrogota i Alana preko srednjeg Dunava na prostor Rimskog Carstva u 7. desetljeću 4. stoljeća. Ostrogoti, Huni i Alani su oko 380. godine naseljeni u Panoniji te su kao carski federati preuzeli obranu granice što je bilo opasno za Rim budući da je njihova prisutnost bila potencijalni izvor nestabilnosti i sukoba. Čak je 433. godine od strane Zapadnog Rimskog Carstva Hunima dopuštena uprava nad tri od četiri panonske provincije (Prva Panonija, Panonija Valerija i Druga Panonija). Četiri panonske provincije koje su do tada bile u Zapadnom Rimskom Carstvu sada su zbog opasnosti od barbarskih naroda prepuštene Istočnom Rimskom Carstvu. Jedini veliki napad na panonski prostor Huni su izveli 441. godine kada su zauzeli Sirmij i tako osvojili cijelu Drugu Panoniju. Tzv. Veliki Huni, čiji je vođa bio Atila, nisu napadali južni panonski prostor, ali ipak je strah od Huna prouzrokovao migracije rimskog stanovništva iz Panonije u Norik, Dalmaciju i Istočni Ilirik (Gračanin, 2005). Goti su bili prisutni u južnoj Panoniji u tri razdoblja. U prvom razdoblju krajem 4. stoljeća Goti su bili carski federati koji su čuvali granicu, ali nisu pustošili prostor premda su izazivali strah kod rimskog stanovništva. Drugo razdoblje prisutnosti Gota dogodilo se sredinom 5. stoljeća kada su zaposjeli Drugu Panoniju i prouzrokovali nove migracije rimskog stanovništva. Godine 473. Ostrogoti su napustili ovo područje nakon što su ga opustošili i iscrpili neposredne resurse. U trećem razdoblju krajem 5. i početkom 6. stoljeća Ostrogoti su zavladaali Panonijom i ustrojili Sirmijsku Panoniju kao zasebnu provinciju. Nakon što su uspješno obranili Sirmij od Gepida 528. godine, konačno su poraženi od vojske Istočnog Rimskog Carstva 535. godine kada su izgubili grad Sirmij (Gračanin, 2006). Gepidi su prvi puta bili prisutni na jugu Panonske nizine kada su 473. godine nakon odlaska Ostrogota zauzeli Sirmij i osnovali svoje kraljevstvo čiji je utjecaj sezao do Cibala i Murse. Godine 489. su poraženi u bitci pokraj rijeke Ulce (Vuke) u blizini Cibala od strane Ostrogota

pod vodstvom Teodorika i potpali pod njegovu vlast. Većinu Gepida Teodorik je dao preseliti u Provansu između 523. i 526. godine, čime je završilo prvo razdoblje prisutnosti Gepida na jugu Panonske nizine. Gepidi se ponovno pojavljuju 536. godine kada su samo godinu dana nakon što je Istočno Rimsko Carstvo porazilo Ostrogote ponovno preuzeli Sirmij i osnovali kraljevstvo. Ovaj puta nije samo utjecaj sezao do Cibala, već je grad Cibalae sada bio u sastavu gepidskog kraljevstva kao drugi po veličini nakon Sirmija. Carstvu je smetala snaga gepidskog kraljevstva na njihovoj granici pa su dozvolili Langobardima naseljavanje u Južnoj Panoniji. Langobardi i Gepidi su zaratili i sukobili se u velikoj bitci između Cibala i Murse 551. godine u kojoj su uz pomoć carske vojske Langobardi porazili Gepide nakon čega su se potonji u mirovnom sporazumu morali odreći svojeg prostora u istočnom Srijemu, a možda i Cibala. Langobardi i Gepidi 15 godina poslije ponovno su zaratili nakon što su Gepidi obećali Istočnom Rimskom Carstvu da će vratiti pod njihovu vlast sve prostore u južnoj Panoniji ako im Carstvo pruži vojnu pomoć, međutim, nakon pobjede nad Langobardima ipak nisu održali obećanje. U ponovljenoj bitci 567. godine Langobardi su u savezu s Avarima i Istočnim Rimskim Carstvom porazili Gepide, ali je Carstvo zauzelo Sirmij i okolice iako je taj prostor prema dogovoru bio avarski ratni plijen. Gepidi su nestali s tog prostora, a Langobardi su već sljedeće godine krenuli prema Italiji (Gračanin, 2007). Iako su Huni, Alani, Ostrogoti, Gepidi i Langobardi tijekom 4., 5. i 6. stoljeća ugrožavali vlast Istočnog Rimskog Carstva nad provincijama u južnom dijelu panonske nizine, tek su Avari i Slaveni koji su s njima došli na trajan način okončali rimsku vlast na tom prostoru. U prva dva desetljeća prisutnosti u Panonskoj nizini Avari su potpuno zauzeli prostor i osvojili Sirmij. Pad Sirmija je imao jak utjecaj na svijest stanovnika Istočnog Rimskog Carstva ili Bizanta zbog činjenica da su grad nakon dugotrajne opsade bili prisiljeni predati Avarima i izгона rimskog stanovništva iz grada koje nije smjelo ponijeti nikakvu pokretnu imovinu, ali i zbog velike važnosti tog grada koji je nekada bio jedna od četiri prijestolnice carstva. Prostor južne Panonije i zajedno s njim prostor bosutske Posavine postali su pogranična zona avarskog kaganata čije je središte bilo negdje u središtu Panonske nizine. Za razliku od prvog dijela svoje vlasti kada nisu ostavili značajne tragove, za drugi dio vlasti Avara nad prostorom bosutske Posavine postoji niz arheoloških lokaliteta s nalazima koji se pripisuju Avarima. Neki od njih su: Otok, Privlaka, Stari Jankovci i Vinkovci. U 8. stoljeću se na prostoru zapadne i srednje Europe pojavila nova velesila koja je počela sve više ugrožavati avarski kaganat. Ta nova sila je bila Franačka koja je odlučila uništiti avarski kaganat krenuvši u vojni pohod iz dva smjera. Prvi smjer je bio južni pravac preko Italije kojim su Franci došli do Podravine, te su se nakon manje bitke vratili na prostor Italije. Južni pravac služio kao varka da se ispita snaga avarske vojske i da se

pažnja preusmjeri na jug kaganata dok je sa sjevera glavni dio vojske na čelu s Karlom Velikim učvrstio svoj položaj u tom dijelu. Tada su ponovno s juga krenule franačke snage po vodstvom italjskog kralja Pipina i slavenskog vođe Vojnomira koji su uspjeli osvojiti i opljačkati avarsko središte zvano „hring“. Južni dio Panonije zajedno sa Sirmijem je tada također dospio pod franačku vlast, a cijela Panonija je od tada postala pogranični prostor na istoku franačke države. Za avarsku vlast je karakteristično da je tek tada južni dio Panonske nizine od prostora koji je bio u središtu povijesnih zbivanja postao anonimni prostor o kojemu se u srednjem vijeku premalo zna (Gračanin, 2009). Nedostatak pisanih izvora je najveći problem u historiografiji kod određivanja vremena dolaska i ustroja prvih Slavenskih država, zbog toga veću ulogu imaju arheologija i filologija. Moguće je da su se neke protoslavenske grupe počele doseljavati u prostor južne Panonije već s Hunima u 5. stoljeću ili kasnije u prvoj polovici 6. stoljeća, ali to je teško dokazati. Prvo naseljavanje Slavena u Panonskoj nizini započelo je nakon odlaska Langobarda kada su Avari uspostavili svoju vlast. Slaveni su krajem 6. i početkom 7. stoljeća došli do istočne jadranske obale i međuriječja Drave i Save zahvaljujući avarskoj potpori i na tim se područjima učvrstili. Slaveni nisu bili avarski poslušnici iz pukog razloga brojnosti Slavena u odnosu na Avare s kojima su imali složeniji odnos. Postoje dokazi da su Avari bili zabrinuti zbog mogućeg etnogenetičkog razvoja slavenskih skupina te stvaranja slavenskog elitnog vojničkog vojnog sloja društva. To pokazuje pobuna Sermezijanaca koju su Avari suzbili i odvajanje Bugara od avarskog vrhovništva. Avari su ipak postupno slavenizirani, ali nisu izgubili vojnopolitičku premoć nad Slavenima već su s vremenom morali sve pažljivije održavati vlast u dogovoru sa Slavenima (Gračanin, 2008). Jedan od glavnih razloga zašto su Slaveni u južnom dijelu Panonske nizine dugo vremena ostali anonimni je postojanje avarskog kaganata, i tek nakon što su ga Franci dokrajčili počelo je profiliranje i etnogeneza slavenskih skupina u južnoj Panoniji u 9. stoljeću, što pokazuje ustanak panonskog kneza Ljudevita protiv franačke vlasti. Ljudevit je vladao prostorom Donjopanonske kneževine koja je bila još jedna u nizu pograničnih kneževina pod vrhovništvom Franačkog Carstva. Ljudevitova kneževina se vjerojatno protezala do Sirmijuma na istoku, budući da je zabilježeno da su se tijekom ustanka Ljudevitu pridružili Timoćani koji su živjeli blizu donjopanonske kneževine, vjerojatno uz rijeku Timok. Srednji vijek je vremensko razdoblje u kojemu imamo jako malo podataka o Slavoniji, a pogotovo o današnjoj istočnoj Slavoniji. O Hrvatima koji su se naselili u Panoniji znamo danas jako malo, a to potječe od Konstantina Porfirogeneta koji je u 10. stoljeću zapisao u svojem djelu *De administrando imperio* da se nakon doseljenja dio Hrvata naselio u Iliriku i Panoniji. Ta tvrdnja Konstantina Porfirogeneta nema zasad nikakvu potporu u drugim

povijesnim izvorima. Međutim, moguće je da su Hrvati privremeno zauzeli sisačku kneževinu nakon što su se Mađari doselili u Panonsku nizinu. Postoji nekoliko mjestimičnih spomena imena Hrvat u Slavoniji, ali jako rijetko sve do 16. stoljeća kada se zbog osmanskih osvajanja pokreću migracije i hrvatsko ime se širi i počinje prevladavati u Slavoniji (Budak, Raukar, 2006). Nada Klaić smatra da Slavonija nije trajno bila ni pod hrvatskom ni pod ugarskom vlašću sve do 11. stoljeća pa je prema tome taj prostor nosio opće slavensko ime - Slavonija. Budući da je Slavonija bila od 11. stoljeća pa do kraja srednjeg vijeka u sastavu Ugarske, izvjesno je na je i sam naziv došao s ugarske strane jer nije imalo puno smisla da Hrvati koji su i sami Slaveni daju nekom prostoru naziv Slavonija što označava zemlju Slavena (Zett, 2013). Sasvim je sigurno da je Zagreb bio najznačajnije središte srednjovjekovne Slavonije nakon što se Siscia koja je bila sjedište vlasti kneza Ljudevita počinje sve rjeđe spominjati. U blizini prostora bosutske Posavine se spominju srednjovjekovni gradovi poput Iloka, Vukovara, Osijeka, ali antički grad Cibalae koji je nekad bio i sjedište biskupije se ne spominje jer je u razdoblju seobe naroda opljačkan, oštećen, rimsko stanovništvo je emigriralo, a grad je ruraliziran pa se u srednjem vijeku se na mjestu Cibala spominje selo Sveti Ilija. Na zapadnom rubu antičkog grada sagrađena je u 12. stoljeću romanička crkva svetog Ilije koja je razorena najvjerojatnije prilikom tatarske provale 1242. godine, nakon čega je u 14. stoljeću sagrađena gotička crkva također posvećena svetom Iliji po čemu je naselje formirano oko crkve dobilo ime. Ta crkva je jedan od vrlo rijetkih nadzemnih objekata sačuvanih iz predosmanskog razdoblja do danas. Prvi put se naselje spominje pod nazivom Szentelius, Szentilya ili zenthelye između 1333. i 1335. godine kada je papinski legat šest puta pohodio tu župu (Landeka, 1994). Krajem 12. i početkom 13. stoljeća osnovana je Vukovska županija koja je obuhvaćala prostor istočne Slavonije, zapadnog i srednjeg Srijema, a samim time i bosutsku Posavinu u kojoj se navode važna srednjovjekovna naselja s utvrdama: Cerna, Ivankovo, Nijemci i Otok. Ovo je područje u crkvenom smislu tijekom srednjeg vijeka pripadalo Pečuškoj biskupiji. Vukovska županija je postojala do osmanskih osvajanja nakon kojih je taj prostor podijeljen novim administrativnim jedinicama nazvanim Srijemski i Požeški sandžak. Županjski kraj je u prapovijesti i antici uglavnom bio slabo naseljen bez značajnijih naselja, dok se u srednjem vijeku počinje razvijati naselje na mjestu današnjeg grada Županje pod imenom Županje Blato (Zelić i Juzbašić, 1994).

5.3. Osmansko razdoblje

Prekretnicom između srednjeg i novog vijeka se u hrvatskoj historiografiji obično označava bitka na Mohačkom polju 1526. godine i izbor Ferdinanda Habsburgovca za hrvatskog i ugarskog kralja 1527. godine.

Pojavom Osmanlija na području Srijema i današnje Slavonije događaju se etničke promjene koje traju od prve polovice 16. stoljeća do oslobođenja od Osmanlija, pa i poslije. Kao posljedica etničkih promjena, mijenja se i vjerska struktura stanovništva. U drugoj polovici 16. stoljeća Osmanlije započinju s osvajanjem prostora sjeverno od rijeke Save. Preduvjet za to je ostvaren nekoliko godina ranije osvajanjem Beograda „ključa Ugarske“ 1521. godine i tu im se praktički otvara put u Panonsku nizinu. Godine 1526. osmanska vojska je iz Beograda krenula u osvajanje Ugarske i tom su prilikom osvojeni gradovi uz rijeke Dunav i Dravu. Osvojeni su Petrovaradin, Ilok, Vukovo (Vukovar), Borovo, Nuštar, a Osijek se predao bez otpora. Nakon Mohačke bitke 1526. godine i pada Budima iste godine sultan se vratio u Carigrad. Vlast u Slavoniji nije uspostavio, a o tome govori činjenica da je Stjepan Berislavić ponovno zauzeo svoje posjede Vukovo, Borovo i Erdut (Buturac, 1970). Iz prethodnog se vidi da je osmanska vojska zaobišla prostor bosutske Posavine te je uz Dunav nastavila napredovati na sjever iz čega proizlazi da u konkretnom vremenu osmanskih osvajanja bosutska Posavina nije bila od strateškog vojnog značaja. Dakle, nije sasvim sigurno da su Osmanlije planirali u tom pohodu osvojiti Slavoniju. Vjerojatnije je da su Ugarsku htjeli pretvoriti u vazalnu državu kojom bi vladao Ivan Zapolja. Nakon tog pohoda zadovoljili su se plijenom iz opljačkanih ugarskih gradova. Uplitanjem Habsburgovaca u Ugarsko Kraljevstvo osmanski planovi s Ivanom Zapoljom su ugroženi, pa su ipak uspostavili svoju vlast u Srijemu koji im je bio važan zbog prelaska Save i mogućih daljnjih vojnih akcija (Moačanin, 2001). Nakon smrti Stjepana Berislavića Osmanlije zaposjedaju njegove posjede u Slavoniji. Vojni pohodi su ubrzo počeli i u srednjoj Slavoniji koju su 1536. godine napali smederevski i bosanski sandžakbegovi zauzevši pri tom mnoge gradove i posjede. Mehmed-beg Jahjapašić, koji je bio smederevski gospodar, osvojio je Požegu, a samim time je pala i Požeška županija. Požeški sandžak je bio nova vojno-administrativna jedinica koju su Osmanlije osnovali na tom području srednje Slavonije. (Đurđev, Grafenauer i Tadić, 1960).

Nije zapravo potpuno jasno kada je ustrojen srijemski sandžak zato što se istovremeno za tu cjelinu koristi naziv vilajet i sandžak, pa je moguće da je taj prostor neko vrijeme bio organiziran kao krajina, a upravitelj za Srijem se neko vrijeme vjerojatno nalazi u Osijeku, da bi kasnije sjedište srijemskog sandžaka postao Ilok, a Osijek je pripao Požeškom sandžaku.

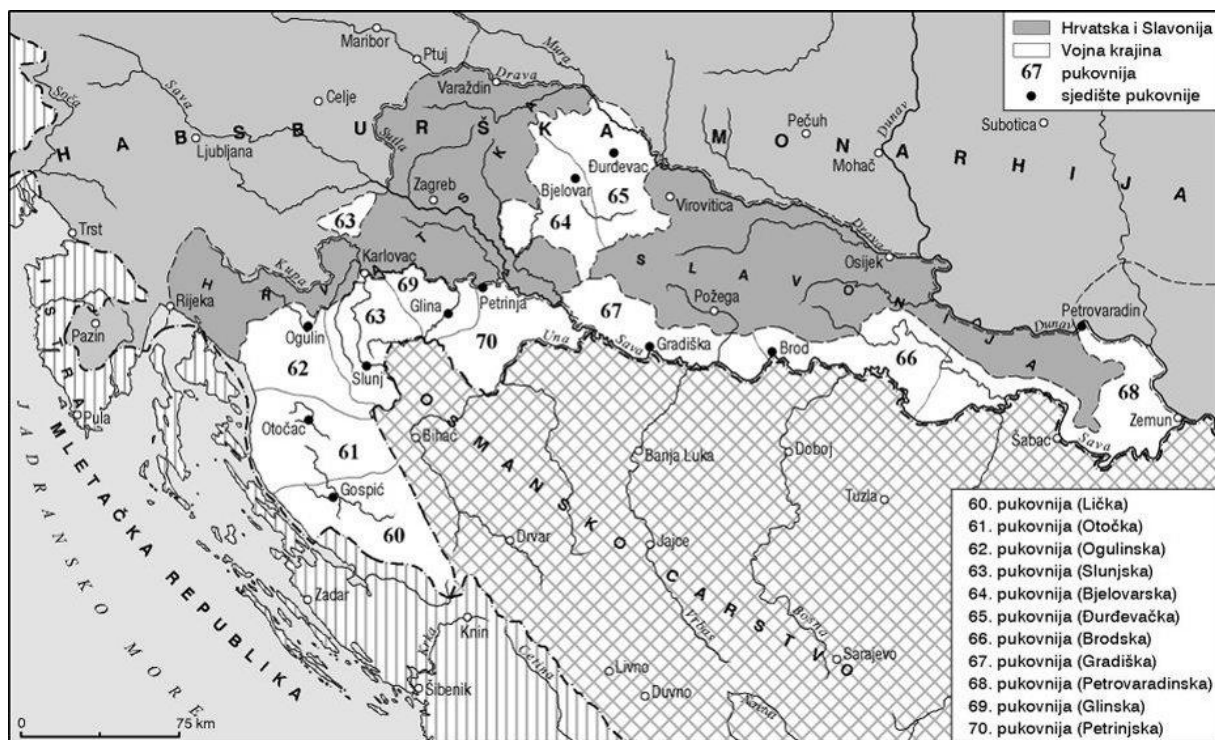

Što se tiče zapadne Slavonije, njome su Osmanlije ovladali sve do Virovitice i Čazme. U Historiji naroda Jugoslavije piše da su Virovitica i Čazma osvojene 1552. godine i da je do 1557. godine dio osvojenih područja pripojen Bosanskom pašaluku, dok u knjizi Slavonija i Srijem u razdoblju osmanske vladavine piše da je čazmanski, odnosno Pakrački sandžak nastao 1552. godine. Josip Buturac u svojoj knjizi navodi na dva mjesta obje godine kao godine osnutka tog sandžaka. Čini se kako su izvori najvjerojatnije neprecizni u datiranju osnutka upravnih jedinica i granica, možda se podaci razlikuju zbog toga što je bosanski paša dugo vremena bio nadležan za prostor zapadne Slavonije, a možda je razlog jednostavno u tome što sami Osmanlije drže to područje kao krajinu i ne provode nekakvu temeljitiju teritorijalnu organizaciju. O stanovništvu Slavonije nije sačuvano mnogo podataka iz predosmanskog razdoblja, ali je dosta sigurno da su većinu činili pripadnici katoličke vjere hrvatskog, mađarskog, njemačkog i drugog etničkog podrijetla. Može se reći da je nekakva zakonitost da se u svim ratovima događaju negativne demografske promjene, bilo da je u pitanju emigracija ili smrtnost stanovništva. Tako je zasigurno bilo i za vrijeme osmanskih osvajanja. Autohtono stanovništvo je bilo opljačkano, zatim ili odvedeno kao roblje u Osmansko Carstvo ili prisiljeno odseliti se u sjevernije ili zapadnije krajeve gdje je osmanska opasnost bila manja. Neki su se predali i postali raja ili su prešli na islam da sačuvaju imovinu i bolji socijalni položaj (Buturac, 1970). Prilikom osvajanja Slavonije brojno je stanovništvo pobjeglo ili je odvedeno u ropstvo ili se kao već islamizirano preselilo u gradove. Razlog iseljavanja stanovništva može biti i to što se uvodi redoviti timarski poredak sa standardnim obvezama raje u krajevima gdje ga prije nije bilo, pa je možda i to potaklo migracije u smjeru sjevernijih i zapadnijih krajeva (Moačanin, 2001). Bilo koji slučaj od navedenih bio u pitanju zemljište je ostalo prazno, nenaseljeno i osmanske su upravne vlasti nastojale to prazno zemljište naseliti, kolonizirati nekim novim stanovništvom. Istočni Srijem koji je bio pust nakon godina osmanskih osvajanja i borbi naseljava se vlaškim stanovništvom iz Smederevskog sandžaka. Vlasi su bili pogodno stanovništvo za kolonizaciju novoosvojenih krajeva u Osmanskom Carstvu iz razloga što su bili veoma pokretljivi, a takvim preseljavanjima Vlasi su zadržali stare povlastice i čak dobivali neke nove te su uspjeli izbjeći kmetski položaj i potpunu podređenost. Oni su često bili vojnici u na prostoru Slavonije i činili su velik dio vojnih posada u osmanskim utvrdama. Dobar dio ih se naselio u istočnom Srijemu, oko Osijeka, Požege, u sjevernom Podunavlju, slavonskoj Podravini čak i oko Virovitice. S osmanskom vlašću pojavljuje se i muslimansko stanovništvo. Muslimani su u Srijemu i Slavoniji gradsko stanovništvo i najviše ih ima u gradovima, varošima, trgovištima i većim selima. U malim selima i onim naseljima koja su dosta udaljena od gradova muslimana

gotovo da i nema (Đurđev, Grafenauer i Tadić, 1960) Što se gradova tiče, njih je u Srijemu i Slavoniji za vrijeme osmanske vladavine bilo manje nego u predosmanskom razdoblju. Razlog tomu je to što su u srednjem vijeku građeni brojni burgovi i kašteli zbog ratne opasnosti, a o osmanskom razdoblju su izgubili važnost. Zapravo su se najbolje razvijali gradovi koji su imali neku funkciju važnu Osmanskom Carstvu; npr. gradovi na važnim prometnim pravcima, prijelazi rijeka (Osijek, Ilok, Petrovaradin, a na zapadu je najveći grad bila Požega). Za razliku od Bosne gdje se pravi urbani razvoj događa na osmansku inicijativu, u međuriječju nije trebalo podizati nove gradove jer tu razvijena urbana mreža postoji od srednjeg vijeka (Moačanin, 2001). Prema prisutnosti muslimanske skupine građana, posebno trgovaca i obrtnika naselje se naziva kasaba, a ako se muslimansko stanovništvo bavi zemljoradnjom, tj. ako plaća zemljarinu, ili ako je stanovništvo pretežno kršćansko, naselje se nazivalo varoš. U nekim gradovima su crkve pretvorene u džamije, primjerice u Iloku, Petrovaradinu, Požegi, Slavonskom brodu. U Slavoniji je 16. stoljeće bilo dosta stabilno za Osmanlije nakon uspostave vlasti, dok je već sedamnaesto stoljeće bilo turbulentno. Česte su bile pojave hajdučije, a i osmanska je moć u Europi oslabila. Pobjedom bana Nikole Erdödyja kod Slatine i zauzimanjem Virovitice 1684. godine, započelo je osvajanje Slavonije kojem su se pridružili i ustanici pod vodstvom Luke Ibrišimovića, franjevca i vikara zagrebačkog biskupa. Osmanlije su se povukli do Iloka i Save nakon poraza kod Harkanya, nedaleko od Mohača, ali su u ofenzivi 1690. godine ponovno ovladali cijelom Slavonijom, osim Osijeka i Virovitice. Taj uspjeh je bio kratkotrajan, jer su već iduće godine porazom kod Slankamena protjerani. Mirom u Srijemskim Karlovcima 1699. godine završeno je šesnaestogodišnje ratovanje. Rezultat pregovora je proširenje hrvatske granice daleko na istok. Car i kralj Leopold I. je priznao pripajanje Slavonije Hrvatskoj, vjerojatno zato da oslabi ugarski utjecaj. U to vrijeme se sa prostora osmanskog carstva doseljava hrvatsko katoličko stanovništvo, Šokci i Bunjevci, a istovremeno se iz Slavonije iseljava islamizirano stanovništvo i dio Vlaha. Tako da je u Slavoniji i Srijemu ostalo vrlo malo muslimana jer su se gotovo svi iselili na prostor Osmanskog Carstva.

5.4. Habsburška Monarhija i Vojna Krajina

Iako je Osmansko Carstvo potisnuto iz prostora sjeverno od Save i Dunava, Habsburška je Monarhija odlučila proširiti Vojnu krajinu na istok u Slavoniju i Srijem. Razlog za to je korist koju je Monarhija imala od takve militarizirane pokrajine čiji su se unovačeni vojnici mogli koristiti i za ratovanje u drugim ratovima koje je Monarhija vodila po Europi. Nadalje, Vojna je krajina bila pod izravnom upravom bečkog dvora izdvojena od vlasti hrvatskog bana što je značilo da Vojna krajina između ostalog ima ulogu jačanja centralizma u monarhiji apsolutističkog tipa kakva je Habsburška Monarhija bila u 18. stoljeću. Život krajišnika je bio teži od života seljaka u civilnom dijelu Slavonije jer su krajišnici osim vojne obveze morali plaćati prirez za izgradnju utvrda i odrađivati radu radi popravaka utvrda i obrađivanja zemljišta nižih časnika i dočasnika pa je poljoprivredna proizvodnja u Vojnoj krajini bila slaba. Teritorijalno je Vojna krajina bila podijeljena na pukovnije (sl.12), a Slavonska je krajina bila podijeljena na Gradišku, Brodsku i Petrovaradinsku pukovniju (Valentić i Čoralić, 2005). Brodska pukovnija je imala sjedište u Vinkovcima zbog čega važnost Vinkovaca prvi puta nakon antike ponovno raste. Bosutska Posavina je pripadala Brodskoj pukovniji čije su se granice gotovo u potpunosti poklapale s prostorom bosutske Posavine jer se ta pukovnija protezala od đakovačkog i vukovarskog prapornog ravnjaka na sjeveru i rijeke Save na jugu. Na zapadu je obuhvaćala Slavonski Brod, a na istoku je granica s petrovaradinskom pukovnijom bila na približno istom prostoru kao i današnja državna granica. U 18. stoljeću pojam Slavonija se počinje koristiti kao Gornja Slavonija zapadno od Varaždinskog generalata, a Donja Slavonija istočno od tog prostora, a budući da se Donja Slavonija počela politički odvajati od Gornje, jer su zastupnici iz Srijemske, Požeške i Virovitičke županije sudjelovali izravno na Ugarskom saboru, naziv Slavonija s počinje postupno odnositi samo na prostor istočno od Varaždinskog generalata što se u principu održalo do danas (Glamuzina i Fuerst-Bjeliš, 2015).

Sl. 12. Vojna krajina – podjela na pukovnije nakon 1745. godine.

Izvor: Vojna krajina, <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=65199> (1. 2. 2018.)

Gospodarski razvoj počinje „ušoravanjem sela“ koja su do tada bila raštrkana, a obradivog zemljišta je bilo malo i nalazilo se uglavnom na neplavljenim gredama pa je glavni oblik gospodarstva bilo stočarstvo. „Ušoravanje je započelo 1749. godine i obavljeno je u roku od svega desetak godina. Razlog je bio težak nadzor raštrkanih graničarskih domova pa je izdana naredba da se premjeste na ukućnicu u selo sve kuće koje su do tada bile raštrkane po ataru⁴. Iz tog vremena potječu i slavonski ili šokački stanovi (u rjeđoj upotrebi je i naziv salaš). Stan je posjed kojeg su mnoge kućne zadruge imale izvan sela u ataru, uz to što su još posjedovale i kuću u selu. Na stanu se nalazio stambeni objekt, gospodarske zgrade za poljoprivredu i pripadajuće zemljište koje je korišteno kao livada za ispašu stoke ili kao obradiva površina. Brojne obitelji u bosutojskoj Posavini koje su imale stanove u 18. stoljeću imaju ih i danas kada više ne služe kao gospodarski posjed već kao vikendica. Stanovi su i primarne i sekundarne pojave u prostoru budući da su neki od njih izgrađeni prije ušoravanja sela, a neki poslije toga (Knežević, 1990). Uspostava kombiniranog podunavsko–sjevernojadranskog prijevoznog sustava je potaknula brži razvoj poljoprivrede jer je omogućen izvoz agrarnih proizvoda, a u prvom redu pšenice u Srednju i Zapadnu Europu. U isto vrijeme u Vojnoj krajini prestaje dominirati stočarstvo, a počinje prevladavati ratarstvo

⁴ Atar – (Atar ili hatar, mađ. – hatar) ukupne obradive površine oko sela ili područje općine.

kao glavni tip gospodarstva. Ušoravanjem sela organizirani su i zemljišni posjedi u pravilne pravokutne čestice što je unaprijedilo poljoprivrednu proizvodnju. U 19. stoljeću se u Monarhiji zbog industrijske revolucije počinje graditi željeznička mreža, i to najprije austrijska koja je imala negativan utjecaj na gospodarstvo Vojne krajine jer je zapostavljen podunavsko–sjevernojadranski prometni pravac. Mađarska željeznička mreža je povezala prostor bosutske Posavine izgradnjom pruge od Dalja i Vukovara do Vinkovaca 1878. godine, a potom i do Slavenskog Broda (Glamuzina i Fuerst-Bjeliš, 2015). Željezničke pruge su građene i nakon toga: Vinkovci - Gunja 1886., Vinkovci – Mitrovica 1891., Vinkovci – Županja 1901., Vinkovci – Osijek 1910. godine. Time su Vinkovci postali značajno željezničko čvorište koje se brzo razvijalo između ostalog i zahvaljujući procesu ukidanja Vojne krajine koji je započeo 1873. godine. Krajiške šume se razdjeljuju na Državnu upravu šuma i Brodsku imovnu općinu sa sjedištem u Vinkovcima koja postaje nositelj industrijskog razvoja cijelog kraja i postaje toliko bogata da gradi škole, električne centrale, popločava ulice itd. (Landeka, 1994). Županja je također napredovala nakon ukidanja Vojne krajine kada postaje sjedište kotara, dobiva željezničku prometnu vezu s Vinkovcima i doživljava industrijalizaciju. Engleski, francuski, njemački i mađarski poduzetnici ulažu u eksploataciju drveta i grade tvornicu tanina i bačava (sl. 13), a zanimljivost je i prvo igranje nogometa u Hrvatskoj i prva nogometna lopta koju su donijeli Englezi (Zelić i Juzbašić, 1994).

Sl. 13. Tvornica tanina u Županji na početku 20. stoljeća

Izvor: <https://zupanjac.net/zupanja/prvo-igranje-nogometa> (2. 2. 2018.)

Kućne zadruge koje su u vrijeme Vojne krajine bile temeljne jedinice društva se počinju raspadati krajem 19. i početkom 20. stoljeća. Razlog je novi građanski zakon koji nije bio u suglasju sa zadružnim pravom po pitanju vlasništva i nasljeđivanja, a posebno ženskog prava nasljeđivanja. U Slavoniji se u to vrijeme počinje javljati „bijela kuga“ ili sustav jednog djeteta kako bi se posjed očuvao od komadanja prilikom nasljeđivanja. Agrarna kriza u kojoj je naglo pala cijena pšenice krajem 19. stoljeća je također bila jedan od razloga raspada kućnih zadruga čiji su članovi istupanjem iz zadruge pokušavali poboljšati svoj ekonomski položaj (Marković, 2009). Razdoblje Prvog svjetskog rata u Slavoniji, a pogotovo na prostoru bosutske Posavine nije do sada ozbiljnije proučavano. Jedino što se može sa sigurnošću tvrditi je to da su vojnici s ovog prostora proživljavali sličnu sudbinu kao i ostali vojnici iz Austro-Ugarske Monarhije te da je društveni i gospodarski život bio opterećen ratom. Kao što je već prikazano (sl. 4) ukupni pad broja stanovnika je u međupopisnom razdoblju iznosio 2636 a uzrokovan je izravnim demografskim gubicima i epidemijom španjolske gripe.

5.5. Dvadeseto stoljeće

Za razliku od tzv. „Dugog 19. stoljeća“ koje je u historiografiji određeno od 1791. do 1918. godine, dvadeseto se stoljeće prikazuje kao kratko i turbulentno razdoblje od 1918. do 1990. godine. Prostor bosutske Posavine se u novoj Kraljevini SHS ubrajao u razvijenije prostore među kojima su bile Slovenija, kontinentalna Hrvatska i Vojvodina. Kao i u ostalim agrarnim krajevima i ovdje je do 1926. godine gospodarstvo napredovalo na način da je poljoprivreda poticala razvoj industrije. Nakon Prvog svjetskog rata u Zapadnoj i Srednjoj Europi je nekoliko godina trajala nestašica hrane što je bilo dobro za poljoprivrednike u kraljevini SHS jer su se njihovi proizvodi izvozili na ta tržišta dok je cijena hrane rasla. Međutim 1926. godine ta je cijena počela padati zbog uvoza hrane iz prekoceanskih zemalja, a posebno SAD-a u kojem su sniženi troškovi proizvodnje snizili i cijenu hrane što je značilo da su postali konkurentni europskim zemljama i počeli preotimati tržište. Kriza u Kraljevini SHS počela je 1926. godine i bila je agrarne prirode, nastavši zbog gubitka tržišta za izvoz i posljedičnog pada cijene hrane. Svjetska kriza koja je počela 1929. godine samo je dodatno pogoršala stanje u zemlji koja se nije potpuno oporavila do samog Drugog svjetskog rata (Mirković, 1952). Zanimljiv je jedan potez vlasti u Kraljevini Jugoslaviji prilikom podjele zemlje na devet banovina. Naime, kotarevi Vukovar, Vinkovci, Šid i Županja nisu bili uvršteni u Savsku banovinu sa sjedištem u Zagrebu, već u Drinsku banovinu sa sjedištem u Sarajevu. Ovo administrativno razgraničenje neobjašnjivo s nodalno-funkcionalnog aspekta ubrzo je promijenjeno 1931. godine kada su kotarevi Vukovar, Vinkovci i Županja pripojeni

Savskoj, a kotar Šid Dunavskoj banovini. Uspostavom autonomne Banovine Hrvatske 1939. godine kotarevi Ilok i Šid su ušli njen sastav (Bušić, 2012).

Nakon sloma Kraljevine Jugoslavije u travanjskom ratu 1941. godine zemlja je bila podijeljena u složenom okupacijskom sustavu. bosutska Posavina je bila u sastavu NDH, i do samog kraja rata nije na tom prostoru, osim povremenih manjih sukoba, bilo oružanih bitaka. Prostor ove regije je bio podijeljen između tri velike župe: Vuka (vinkovački kraj), Posavje (županjski kraj) i Baranja (najzapadniji dio bosutske Posavine). Jedinice lokalne uprave su bili kotarevi, općine i gradovi zadržani u katastarskim granicama iz vremena Austro-Ugarske Monarhije. Jedina dopuštena politička organizacija bio je ustaški pokret koji je preko svojih političko-organizacijskih grana poput ustaškog stožera (Velika župa), ustaškog logora (kotar), ustaškog tabora (općina) i ustaškog roja (seosko naselje) upravljao zemljom. U gradovima i selima u kojima je postojao veći udio njemačkog stanovništva djelovala je organizacija Njemačka narodna skupina (nekadašnji Kulturbund) koja nije bila odgovorna ustaškoj vlasti. Židovsko stanovništvo je bilo malobrojno u vinkovačkom kraju gdje je bilo svega 500-tinjak Židova, dok su u županjskom kraju živjeli u znatno manjem broju. Progon Židova se odvijao u obliku oduzimanja građanskih prava, zabrane političkog i kulturnog djelovanja, prisilnog rada, nošenja Davidove zvijezde, te na kraju otpremanjem u sabirne i koncentracijske logore od svibnja do kolovoza 1942. godine. Sinagoga u Vinkovcima je srušena, a Vinkovačka židovska općina ugašena. Cijeli prostor bosutske Posavine je bio u operativnom području srijemskog zdruga sa sjedištem u Rumi, a ključnu važnost u prostoru je imala željeznička pruga Zagreb – Zemun zbog čije se zaštite od partizanskih diverzija ustrojavaju željezničarske stražarske bojne i satnije tzv. žestra bojne. Partizanskih organizacija 1941. godine nije bilo, osim na susjednoj Fruškoj gori, a 1942. je oformljena 3. Hrvatska operativna zona koja je obuhvaćala Slavoniju i Srijem do Zemuna. Takva odluka se nije svidjela vojvođanskim komunistima koji su zatražili da Srijem potpadne pod zapovjedništvo glavnog štaba Vojvodine, što je i učinjeno 1943. godine. Osim gerilskih akcija koje su se do kraja 1944. godine svodile na sabotaze željezničkih tračnica, telefonskih stupova i paljenje žitnih polja, većih oružanih sukoba nije bilo dok nije uspostavljen Srijemski front. Prilikom približavanja Crvene armije u jesen 1944. godine njemačka se vojska povlačila iz Jugoistočne Europe prema sjeveru i zapadu, a glavni pravac povlačenja je prolazio srijemskim koridorom i prostorom bosutske Posavine. Njemačko stanovništvo koje je bilo brojno, te nakon hrvatskog i srpskog stanovništva treće po udjelu u ukupnom broju stanovnika, također se djelomično počelo povlačiti u to vrijeme zajedno s njemačkom vojskom. Krizno stanje na istoku NDH je

dovelo do odluke da se sjedište velike župe Vuke preseli iz Vukovara u Vinkovce kako bi se što uspješnije upravljalo tim prostorom u složenoj ratnoj situaciji (Elez, 2012). Ovaj podatak dodatno ukazuje na stratešku važnost Vinkovaca kao „vrata Hrvatske“ što će se ponoviti i u Domovinskom ratu. Srijemski front je bio dio šireg istočnog fronta pred kraj Drugog svjetskog rata u Europi. Linija bojišnice nalazila se na granici istočne Slavonije i zapadnog Srijema jer je bilo teže napadati iz drugih smjerova zbog prirodnih prepreka poput rijeka Dunava i Save. Na prostoru između Save i Dunava se ukopala njemačka vojska nametnuvši tako frontalni rat. Borbe na srijemskom frontu, najvećem oružanom sukobu u Drugom svjetskom ratu na prostoru Jugoslavije, trajale su šest mjeseci od studenog 1944. do travnja 1945. godine kada su snage jugoslavenske armije probile front i osvojile Vinkovce. (Goldstein, 2011). Prilikom probijanja srijemskog fronta pred kraj Drugog svjetskog rata bitni su bili faktori prostora u izvođenju ratnih operacija. Neki od njih su širina prolaza između rijeka, ocjeditost, vlažnost, plavljenost i šumovitost prostora (Komušanac, 2015). Nakon proboja Srijemskog fronta uslijedilo je povlačenje vojske NDH prema Zagrebu i kasnije prema austrijskoj granici s namjerom predaje zapadnim saveznicima, a među njima je bilo i vojnika s prostora osuške Posavine. Nakon što su ih Britanci predali Jugoslavenskoj armiji manji dio tih vojnika je ubijen na mjestu predaje u Sloveniji, a veći dio na križnim putovima nakon kojih se vrlo malo vojnika vratilo kućama. Uspostava nove jugoslavenske države pod komunističkim režimom dovela je do formiranja republika kao novih administrativnih jedinica i otvorila problematiku određivanja administrativnih granica između njih. Budući da se granica utvrđivala prema povijesnom i etničkom načelu, bosutska je Posavina kao dio Hrvatske bila na graničnom prostoru prema Bosni i Hercegovini s kojom je granica određena na rijeci Savi, dok je formiranje granice prema Srbiji tj. autonomnoj pokrajini Vojvodini bilo kompliciranije. Po povijesnom načelu cijeli je Srijem do Zemuna bio do 1918. godine u sastavu Trojedne Kraljevine. Granica Banovine Hrvatske je u Srijemu bila granica katastarskih područja Šida i Iloka, dok je za vrijeme NDH granica bila do Zemuna. Po etničkom načelu samo u zapadnom dijelu Srijema su Hrvati činili većinu, dok je središnji i istočni dio Srijema imao srpsku većinu, ali i značajnu hrvatsku manjinu. Granicu je utvrdila posebna komisija predsjedništva AVNOJ-a za razgraničenje između Hrvatske i Vojvodine na čelu s Milovanom Đilasom. Vojvodina je tada dobila središnji i istočni dio Srijema po etničkom načelu, ali i zbog toga što je glavni štab Vojvodine bio nadležan za Srijem tijekom rata te zbog očuvanja srpske većine u Vojvodini u odnosu na mađarsko stanovništvo. Granica koja je tada određena je i današnja granica Hrvatske i Srbije, s iznimkom promjena iz 1947. godine kada je selo Bapska propalo Hrvatskoj, a Jamena Vojvodini po etničkom principu

(Akmadža, 2012). Nakon rata i uspostave socijalističke Jugoslavije provedena je agrarna reforma i kolonizacija u kojima su na nacionaliziranu zemlju u Slavoniji naseljeni kolonisti iz pasivnih gospodarskih prostora Hrvatske. Nakon prisilne kolektivizacije sela uvođenjem samoupravljanja počeo je nagli gospodarski uspon u 50-im godinama kada je stopa industrijskog rasta bila među najvišima u svijetu, ali već 60-ih je rast usporen, a sustav je počeo pokazivati slabosti koje su se pokušale riješiti privrednom reformom. Gospodarstvo se stabiliziralo 1970-ih nakon čega je u 80-ima poslije Titove smrti počela nova jugoslavenska kriza (Matković, 2003). Po upravnoj podjeli prostor osuetske Posavine se nalazio najvećim dijelom unutar općina Vinkovci i Županja te manjim dijelom u općinama Đakovo i Slavonski Brod. Demografske promjene nakon Drugog svjetskog rata se najviše odnose na protjerivanje njemačkog stanovništva i kolonizaciju stanovništva iz drugih dijelova Hrvatske na ispražnjene njemačke posjede tijekom agrarne reforme 1945. - 1948. godine. Politika prema selu je bila izrazito nepovoljna jer je provođenjem zakona o agrarnoj reformi postavljena granica maksimalnog posjeda poljoprivrednog zemljišta na 20 do 25 ha što je pogodilo brojne seljake u bosutskoj Posavini koji su imali više zemlje od propisanog maksimuma pa im je stoga višak zemlje oduzet. Ubrzo je počela i kolektivizacija sela kojoj su seljaci davali snažan otpor, a vrhunac je predstavljao obvezatan ili prisilan otkup zbog kojeg je samo 1949. godine u Slavoniji ubijeno oko 50 seljaka. Takvo stanje na selu je trajalo do razlaza sa SSSR-om nakon čega se počinje poboljšavati. Između 1948. i 1971. godine zabilježen je snažan rast broja stanovnika potaknut industrijalizacijom zbog koje najviše doseljava stanovništvo iz Bosne i Hercegovine. Tek nakon 1971. Počinje se značajno smanjivati udio poljoprivrednog stanovništva koji s tadašnjih 31,1 % pada na 14,1 % 1991. godine. Na radu u inozemstvu je razmjerno najviše bilo stanovnika grada Županje koji su činili 8,2 % od ukupnog broja stanovnika tog grada 1971. godine (Akmadža, 2012).

5.6. Nakon 1990. godine

Poslije pacifikacije Kosova i antibirokratske i „jogurt“ revolucije u Crnoj Gori i Vojvodini, uspon Slobodana Miloševića doživljava prvi poraz na 14. izvanrednom kongresu Saveza komunista Jugoslavije, nakon kojeg njegova politika postaje sve agresivnija. Poslije osnivanja političkih stranaka u Hrvatskoj, na prvim demokratskim izborima u općini Vinkovci i Županja je uvjerljivo pobijedio HDZ, dok je u susjednoj Vukovarskoj općini pobijedio SKH-SDP. Na prostoru općine Vukovar je u Šidskim Banovcima 7. 1. 1991. osnovano Srpsko nacionalno vijeće za Slavoniju, Baranju i zapadni Srijem, a isto je tijelo donijelo odluku o pripojenju istočne Slavonije, Baranje i zapadnog Srijema Republici Srbiji 31. 3. 1991., što je

kasnije na Velikim narodnim skupštinama Srba Slavonije, Baranje i zapadnog Srijema 25. 6. 1991. u Borovu i 25. 9. 1991. u Belom Manastiru modificirano u odluku da Srbi s tog prostora žele ostati u zajedničkoj državi s drugim Srbima. Ubrzo su se politička organiziranja i mitinzi pretvorili u oružanu pobunu srpskog stanovništva u kolovozu 1991. kada su na ulazu u srpska sela postavljene barikade i stražarski punktovi zbog navodne ugroženosti od Hrvata. Otvoreni sukob pobunjenika i hrvatske policije je izazvao intervenciju JNA koja se počela stavljati na srpsku stranu (Elez i Živić, 2012). U Domovinskom ratu glavnina snaga JNA bila je usmjerena na prostor Istočne Hrvatske koja je teritorijalno graničila s Vojvodinom u kojoj se uz Beograd nalazio najveći dio oklopnih snaga JNA. Bitka za Vukovar počela je u rujnu 1991. godine, a u početkom listopada je bio odsječen od Vinkovaca. U vrijeme pada Vukovara JNA je osvojila nekoliko sela na području Vinkovaca i kod Nijemaca prešla rijeku Bosut. Plan je bio da se snage JNA iz istočne Slavonije pridruže onima u zapadnoj Slavoniji i zajedno krenu u daljnje osvajanje prema središnjoj Hrvatskoj (Marijan, 2017). U listopadu je na prostoru bosutske Posavine osnovana Operativna grupa Vukovar, Vinkovci, Županja sa sjedištem u Vinkovcima za izravnu obranu Vukovara koja je neuspješno pokušala izvesti deblokadu Vukovara. Postojala je i opasnost od prelaska Tuzlanskog korpusa preko rijeke Save u županjsku Posavinu. Planirana operacija JNA zvana „bosutske šume“ predviđala je zauzimanje sela Nijemci, Donje Novo Selo, Komletinci, Podgrađe, Apševci, Otok i Privlaka, što je djelomično i uspjelo zauzimanjem Lipovca, Podgrađa, Apševaca, Nijemaca i Donjeg Novog Sela. Između Komletinaca i Nijemaca stabilizirana je obrana i zaustavljen je daljnji prodor JNA. Sela Srijemske Laze, Stari Jankovci, Slakovci, Orolik, Novi Jankovci, Mirkovci i Banovci su u to vrijeme već bila okupirana. U Domovinskom ratu je srijemski koridor također bio važan jer je agresorska vojska usmjerila svoje snage upravo na taj prostor prilikom napada na Istočnu Hrvatsku (Marijan, 2013). Nakon Sarajevskog primirja počeo se provoditi Vanceov mirovni plan koji je predviđao razmještanje mirovnih snaga UN-a na područja Republike Hrvatske koja su okupirali JNA i pobunjeno srpsko stanovništvo. Obnova u ratu porušenih objekata nije pokrenuta za vrijeme vlasti Republike Srpske Krajine, a neka od prirodnih dobara poput nafte kod Đeletovaca su eksploatirana i odnošena u Srbiju. Nakon potpisivanja Erdutskog sporazuma 12. 11. 1995. omogućena je mirna reintegracija Hrvatskog Podunavlja pod prijelaznom upravom UNTAES-a (United Nations Transitional Administration in Eastern Slavonia, Baranja and Western Sirmium) na čijem je čelu bio američki general Jacques Paul Klein. Proces mirne reintegracije je završen 15. 1. 1998. godine kada je nakon uprave UNTAES-a taj prostor predan hrvatskim vlastima (Elez i Živić, 2012).

Bosutska Posavina u recentnom razdoblju dijeli sličnu sudbinu kao i ostatak Istočne Hrvatske. Stoga će se, budući da ne postoji analiza razvoja bosutske Posavine nakon 1990. godine, razmotriti općenito stanje u Istočnoj Hrvatskoj. U najnovijem razdoblju Istočna Hrvatska je postala problemsko područje Hrvatske koje gospodarski zaostaje za ostalim dijelovima zemlje, a demografski trendovi su sve negativniji. Vukovarsko-srijemska županija je u Domovinskom ratu bila jedna od najteže stradalih kada je poginuo velik broj osoba iz mlađeg i zrelog kontingenta stanovništva. Ratna šteta je također bila velika i iznosi u Istočnoj Hrvatskoj 44,1 % ukupne ratne štete procijenjene u Republici Hrvatskoj, a najveći se dio odnosi na Osječko-baranjsku i Vukovarsko-srijemsku županiju. Deindustrijalizacija je jedan od faktora gospodarskog zaostajanja čiji su počeci u krizi krajem 1980-ih godina, a ubrzana je u Domovinskom ratu i prelasku na tržišni oblik gospodarstva. Gubitak gospodarskih veza sa susjednom Vojvodinom koje su bile jake prije 1990-ih, a do danas se nisu obnovile također stavljaju gospodarstvo Istočne Hrvatske u lošu poziciju. Proces privatizacije je bio obilježen korupcijom i političkim klijentelizmom prilikom kupovine najrazvijenijih dijelova nekadašnje društvene imovine što je rezultiralo padom industrijske proizvodnje i porastom nezaposlenosti. Poljoprivreda koja je nekada bila jedan od glavnih nositelja razvoja i gospodarska aktivnost s velikim potencijalom u Istočnoj Hrvatskoj nije do sada uspjela postati oslonac razvoja šireg prostora. Za razliku od stanja prije 40 i više godina kada je Istočna Hrvatska bila tipičan imigracijski prostor, danas je to prostor iseljavanja, prirodne depopulacije i demografskog starenja što se negativno odražava na biološki sastav stanovništva i smanjuje mogućnosti budućeg razvoja. Promijenjeni identitet regije iz razvijenog u zaostali prostor postao je potisni faktor za mlade i obrazovane osobe da odluče emigrirati iz Istočne Hrvatske (Matišić, Pejnović, 2015).

6. Budući razvoj

Jedan od važnih faktora budućeg razvoja je zasigurno poljoprivreda što se nameće samo po sebi zbog visokog boniteta tla u bosutoj Posavini. Značajan napredak na tom polju mogao bi ostvariti izgradnjom višenamjenskog kanala Dunav – Sava koji bi osim prometne funkcije imao i funkciju obrane od poplava i navodnjavanja. To bi podiglo vrijednost obradivih površina i osiguralo stabilnu poljoprivrednu proizvodnju manje ovisnu o vremenskim uvjetima te omogućilo sijanje kultura koje donose veću zaradu od klasičnih kultura poput pšenice, kukuruza ili soje. Dodatan poticaj razvoju poljoprivrede bile bi mjere koje može donijeti država, a odnosile i se npr. na smanjenje cijene plavog dizela, umjetnih gnojiva i sjemena za poljoprivredne kulture. Šumsko bogatstvo i drvna industrija vezana uz

njega je također ogroman i u velikoj mjeri neiskorišten potencijal prostora. Drvna industrija može zaposliti velik broj radnika, ali struktura proizvodnje bi se trebala promijeniti i usmjeriti se na proizvodnju finalnih proizvoda visoke dodane vrijednosti. Pogotovo kada je riječ o hrastu lužnjaku čije drvo ima visoku cijenu i kakvoću, trebao bi se izbjegavati izvoz sirovine na strano tržište i locirati proizvodnju u područje eksploatacije sirovine kao što je spačvanski bazen. Učinkovite mjere demografske politike ne bi trebale čekati gospodarski razvoj prostora koji bi preokrenuo negativne demografske trendove jer jedino stanovništvo kao najvrjedniji resurs prostora može ostvariti gospodarski razvoj i promijeniti trenutačno negativan identitet ovog prostora iseljavanja i zaostajanja u prostor koji je prosperitetan i privlačan za useljavanje. Takve mjere demografske politike može donijeti vlast na nacionalnoj i na lokalnoj razini.

7. ZAKLJUČAK

7.1. Opći zaključak

Bosutska Posavina je fizionomska regija homogenih geomorfoloških osobina koja se prostire između ruba đakovačkog i vukovarskog prapornog ravnjaka na sjeveru i rijeke Save na jugu. Na zapadu graniči sa srednjom Posavinom dok je na istoku granica određena državnom granicom s Republikom Srbijom. Bosutska Posavina se nalazi unutar povijesnih regija Slavonije i Srijema, a administrativno se prostor ove regije nalazi u Osječko-baranjskoj, Brodsko-posavskoj i Vukovarsko-srijemskoj županiji. Na lokalnoj razini je podijeljena na 21 općinu i tri upravna grada. Kontinuirana naseljenost ovog prostora s povoljnim geografskim i prometnim položajem, plodnim tlom i bogatstvom šuma traje već više od osam tisuća godina. Od prapovijesti kada su brojne kulture počevši sa starčevačkom i najznačajnijom vučedolskom kulturom naseljavale ovaj prostor pa sve do antike i Rimskog Carstva i velike seobe naroda na početku srednjeg vijeka, bosutska je Posavina bila u samom središtu europskih povijesnih zbivanja. S uspostavom avarske vlasti tone u anonimnost tijekom srednjeg vijeka nakon čega ponovno postaje značajna u osmanskome razdoblju. Nakon mira u Srijemskim Karlovcima 1699. godine postaje dio Habsburške Monarhije i Vojne krajine unutar koje se kao Brodska pukovnija koja se poklapa s njezinim fizionomskim granicama razvija kao regija s homogenim društveno–geografskim obilježjima. Reorganizacijom naselja i ukidanjem Vojne krajine počinje gospodarski i demografski razvoj koji je uz prekide u Prvom i Drugom svjetskom ratu trajao do 1990. godine i Domovinskog rata kada od tipične imigracijske regije postaje prostor iseljavanja, demografskog starenja i ostalih negativnih demografskih trendova. Gospodarstvo koje se temeljilo na industriji i poljoprivredi također je nazadovalo, stoga su potrebne učinkovite mjere demografske politike i promjene u gospodarstvu kako bi prostor bosutske Posavine ponovno počeo napredovati.

7.2. Referiranje na hipoteze

H1 Rana naseljenost je uvjetovana osnovnim prirodno-geografskim obilježjima.

Prva hipoteza je potvrđena jer se pokazalo da su rane keramičarske kulture koje su ujedno bile i ratarske naseljavale bosutsku Posavinu zbog plodnog tla na kojemu su uzgajale žitarice i šuma koje su im bile izvor drveta kao sirovine i hrane zbog lova na divljač. Nadalje, važan prirodni resurs za sve keramičarske kulture je bila glina koje na prostoru bosutske Posavine ima u izobilju. Položaji naselja na povišenom položaju uz rijeku bili su vrlo pogodni što pokazuje činjenica da u tom prostoru postoji nekoliko telova koje su nastanjivale gotovo sve kulture tijekom cijelog prapovijesnog razdoblja.

H2 Bosutska Posavina se kroz povijest pokazala kao strateški prostor.

Druga hipoteza je također potvrđena budući da se bosutska Posavina nalazi na važnom prostoru između Dunava i Save kojim su u prapovijesti prolazili važni komunikacijski pravci. Rimsko savezništvo sa Skordiscima koji su nastanjivali taj prostor u vrijeme rimskog osvajanja Panonije to također pokazuje. Uspostava Vojne krajine u novom vijeku i formiranje Vinkovaca kao značajnog željezničkog čvorišta dodatno idu u prilog ovoj hipotezi.

H3 Novija povijest i događaji u njoj uglavnom su zaobilazili bosutsku Posavinu.

Hipoteza je djelomično potvrđena jer je i u Drugom svjetskom i u Domovinskom ratu bosutska Posavina bila zahvaćena ratnim operacijama, ali uglavnom u svom istočnom dijelu koji se nalazi uz srijemski koridor.

H4 Bosutski bazen je u Domovinskom ratu uglavnom bio rubno ugrožen.

Ova hipoteza je također djelomično potvrđena. Naselja na istoku bosutske Posavine: Lipovac, Nijemci, Podgrađe, Apševci, Donje Novo Selo, Srijemske Laze, Stari Jankovci, Slakovci, Orolik, Novi Jankovci, Mirkovci i Banovci su bila pod izravnom okupacijom. županjska Posavina je bila dugo izložena opasnosti od prelaska tuzlanskog korpusa preko rijeke Save, a još nekoliko sela od moguće ratne operacije „bosutske šume“ koju je trebala poduzeti JNA. Ukoliko promatramo samo izravnu okupaciju i vojne operacije koje su se vodile na prostoru tih mjesta koja su bila okupirana, tada je ova hipoteza potvrđena. Ali ako se promatra opasnost od mogućeg napada ugroženost nije bila samo rubna već je zahvaćala i unutrašnje dijelove bosutskog bazena

H5 Prostorni potencijali bosutske Posavine temelj su modernog razvoja regije.

Ova hipoteza je potvrđena. Potencijali bosutske Posavine, u poljoprivreda koja se može razviti zbog plodnog tla i drvna industrija koja ima na raspolaganju drvo hrasta lužnjaka, mogu biti temelj modernog razvoja regije, ali samo ako se zaustave negativni demografski trendovi koji su zahvatili sve općine u bosutskoj Posavini. Stanovništvo koje bi se bavilo proizvodnim djelatnostima poput poljoprivrede i drvne industrije je uvjet za te djelatnosti koje bi mogle iskorištavanjem prirodnih resursa razviti ovu regiju.

POPIS LITERATURE I IZVORA PODATAKA

Popis literature

Akmađža, M., 2012: Područje današnje Vukovarsko – srijemske županije od Drugog svjetskog rata do 1990. godine, u: *Vukovarsko – srijemska županija – prostor, ljudi, identitet*, (ur. Živić, D.), Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb, Vukovarsko–srijemska županija, Vukovar, 171-180.

Bognar, A., 1978: Les i lesu slični sedimenti Hrvatske, *Geografski glasnik*, 40, 21-38.

Bognar, A., 2001: Geomorfološka regionalizacija Hrvatske, *Acta Geographica Croatica*, 34, 7 – 29.

Budak, N., Raukar, T., 2006: *Hrvatska povijest srednjeg vijeka*, Školska knjiga, Zagreb

Bušić, K., 2012: Područje današnje Vukovarsko – srijemske županije između 1918. i 1941. godine, u: *Vukovarsko – srijemska županija – prostor, ljudi, identitet*, (ur. Živić, D.), Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb, Vukovarsko – srijemska županija, Vukovar, 147-162.

Buturac, J., 1970: *Katolička crkva u Slavoniji za turskoga vladanja*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb

Čanjevac, I., 2013: Tipologija protočnih režima rijeka u Hrvatskoj, *Hrvatski Geografski Glasnik*, 75 (1), 23-42.

Dimitrijević, S., 1968: Sopotsko – Lendelska kultura, Arheološki institut, Zagreb.

Dizdar, M., 2001: Latenska naselja na vinkovačkom području, Arheološki zavod Filozofskog fakulteta, Zagreb

Dizdar, M. Ložnjak Dizdar, D., Mihelić, S., 2011: *Starija faza kulture polja sa žarama u sjevernoj Hrvatskoj – novi izazovi*, Arheološki muzej Osijek i Arheološki Muzej Zagreb

Domić Kunić, A., 2009: Jugoistočna Panonija u antičkim literarnim vrelima, u: *Slavonija, Baranja i Srijem. Vrela europske civilizacije*, (ur. Kusin, V., Šulc, B.), Ministarstvo kulture Republike Hrvatske i Galerija Klovićevi dvori, Zagreb, 220-231.

Durman, A., 1988: Vučedolska kultura, u: Katalog Vučedol – treće tisućljeće p. n. e. (ur. Durman, A.), Muzejsko-galerijski centar, Zagreb, 13-20.

- Durman, A., 2000: *Vučedolski Orion i najstariji europski kalendar*, Arheološki muzej u Zagrebu, Gradski muzej Vinkovci, Gradski muzej Vukovar, Zagreb
- Đurđev, B., Grafenauer, B., Tadić, J., 1960: *Historija naroda Jugoslavije Sv.2.*, Školska knjiga, Zagreb
- Elez, P., 2012: *Velika župa Vuka u Drugom svjetskom ratu (1941.-1945.)*, u: *Vukovarsko – srijemska županija – prostor, ljudi, identitet*, (ur. Živić, D.), Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb, Vukovarsko – srijemska županija, Vukovar, 163-170.
- Elez, P., Živić, D., 2012: *Vukovarsko–srijemska županija u procesu stvaranja i obrane hrvatske države*, u: *Vukovarsko – srijemska županija – prostor, ljudi, identitet*, (ur. Živić, D.), Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb, Vukovarsko – srijemska županija, Vukovar 181-202.
- Feldbauer, B., 2004: *Leksikon naselja Hrvatske 1*, Mozaik knjiga, Zagreb
- Feldbauer, B., 2004: *Leksikon naselja Hrvatske 2*, Mozaik knjiga, Zagreb
- Filipčić, A., Šegota, T., 1996: *Klimatologija za geografe*, Školska knjiga, Zagreb
- Glamuzina, N., Fuerst-Bjeliš, B., 2015: *Historijska geografija Hrvatske*, Sveučilište u Splitu, Split
- Goldstein, I., 2011: *Povijest Hrvatske 1945.-2011. 1. svezak*, EPH media, Zagreb
- Gračanin, H., 2005: *Huni i južna Panonija*, *scrinia slavonica* 5, 9-47.
- Gračanin, H., 2006: *Goti i južna Panonija*, *scrinia slavonica* 6, 83-126.
- Gračanin, H., 2007: *Gepidi, Heruli, Langobardi i južna Panonija*, *scrinia slavonica*, 7, 7-64.
- Gračanin, H., 2008: *Slaveni u ranosrednjovjekovnoj južnoj Panoniji*, *scrinia slavonica*, 8, 13-54.
- Gračanin, H., 2009: *Avari, južna Panonija i pad Sirmija*, *scrinia slavonica*, 9, 7-56.
- Hrvatska Enciklopedija*, sv. 8, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb.
- Jurić, I., 2002: *Počeci poljoprivredne proizvodnje na hrvatskom povijesnom području*, *Agriculturae Conspectus Scientificus*, 67 (4) 181-193.

- Knežević, A., 1990: *Šokački stanovi*, Hrvatska demokratska zajednica Županija, Županija
- Komušanac, M., 2015: Istočna Hrvatska – strateški prostor obrane od srbijanske agresije, u: Hrvatski istok – geostrategijske značajke, u: *Hrvatski istok u Domovinskom ratu* (ur. Miljenko Brekalo), Zagreb, prosinac 2015., Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb, 85-100.
- Krznarić-Škrivanko, M., 2014: Rezultati Dimitrijevićevih istraživanja Sopota u svjetlu novih istraživanja, *Opuscvla archaeologica*, 37/38 (1), 371-395.
- Landeka, M., 1994: *Kratka povijest Vinkovaca*, u: Hrvatska – Povijest sjeveroistočnog područja, (ur. Sršan, S.) Povijesni arhiv u Osijeku, Osijek 454-462.
- Lončar, T., 2005: Kad kažem hrast, mislim na spačvanske šume..., <http://www.geografija.hr/hrvatska/kad-kazem-hrast-mislim-na-spacvanske-sume/> (25.1.2018.)
- Magaš, D., 2013: *Geografija Hrvatske*, Sveučilište u Zadru: Odjel za geografiju, Meridijani, Zadar
- Marijan, D., 2013: *Obrana i pad Vukovara*, Hrvatski institut za povijest, Zagreb
- Marijan, D., 2017: *Hrvatska 1989.-1992. Rađanje države*, Hrvatski institut za povijest, Zagreb
- Marković, I., 2009: podjela i raspad kućnih zadruga u Slavoniji u 19. Stoljeću, *scrinia slavonica*, 9, 221-231.
- Marković, Z., 2010: Prilog poznavanju vinkovačke kulture, *Prilozi Instituta za arheologiju u Zagrebu*, 27 (1) 33-50.
- Matišić, M., Pejnović, D., 2015: Uzroci i posljedice zaostajanja Istočne Hrvatske u regionalnom razvoju Hrvatske, *Hrvatski geografski glasnik*, 77 (2), 101-140.
- Matković, H., 2003: *Povijest Jugoslavije*, naklada Pavičić, Zagreb.
- Mimica, B., 2012: *Slavonija - Zlatno srce Hrvatske I. Povijest Slavonije od antike do XX. stoljeća*, Dušević i Kršovnik d.o.o., Rijeka.
- Minichreiter, K., 1992: *Starčevačka kultura u sjevernoj Hrvatskoj*, „Dioz“ PJ grafika i kartonaža, Zagreb
- Minichreiter, K., 2010: Nadzemni objekti u naseljima starčevačke kulture, *Institut za arheologiju*, 27 (1), 15-32.

- Mirković, M., 1952: *Ekonomska struktura Jugoslavije 1918.-1941*, Školska knjiga, Zagreb
- Moačanin, N., 2001: *Slavonija i Srijem u razdoblju Osmanske vladavine*, Hrvatski institut za povijest, podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, Slavonski Brod
- Nejašmić, I., 2005: *Demogeografija: stanovništvo u prostornim odnosima i procesima*, Školska knjiga, Zagreb.
- Riđanović, J., 1989: *Hidrogeografija*, Školska knjiga, Zagreb
- Sić, M., 1975: Bosutska nizina, u: *Geografija SR Hrvatske, knjiga 3, Istočna Hrvatska*, (ur. Cvitanović, A.), Školska knjiga, Zagreb
- Sić, M., 2012: Paneuropski prometni koridori i razvoj Osječke regije, *Hrvatski geografski glasnik*, 74 (2), 53-67.
- Težak-Gregl, T., 2001: Veze između kontinentalne i primorske Hrvatske tijekom neo/eneolitika, *Opuscula archaeologica*, 25, 27-38.
- Valentić, M., Čoralić, L., 2005: *Povijest Hrvata od kraja 15. st. do kraja Prvoga svjetskog rata*, Školska knjiga, Zagreb
- Zelić, M., Juzašić, J., 1994: *Kratka povijest Županje*, Hrvatska – Povijest sjeveroistočnog područja, (ur. Sršan, S.) Povijesni arhiv u Osijeku, Osijek 474-480.
- Zett, R., 2013: O imenu Slavonija, *scrinia slavonica*, 13, 489-495.
- Živaković-Kerže, Z., 2002: Prokapanje kanala Dunav – Sava: Zamisao s kraja 19. stoljeća, *Scrinia Slavonica*, 2 (1), 403-414.
- Živić, D., 2006: *Stanovništvo Vukovarsko – srijemske županije*, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Ogranak Matice hrvatske Vukovar, Zagreb – Vukovar
- Živić, D., 2005: Demografski ratni gubici kao determinanta razvoja stanovništva Istočne Hrvatske u razdoblju 1991.–2001., *Migracijske i etničke teme*, 21 (1-2), 123-141.

Popis izvora podataka

Enciklopedija.hr, 2018: Panonija, <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=46449> (30. 1. 2018.)

Pedologija.com.hr, Interaktivna pedološka karta RH na podlozi OpenStreetMap, <http://pedologija.com.hr/karte.htm> (24. 1. 2018.)

Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2001. godine: stanovništvo prema spolu i starosti po naseljima, DZS, Zagreb, <https://www.dzs.hr/> (27. 1. 2018.)

Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011. godine: kontingenti stanovništva po gradovima/općinama, DZS, Zagreb, <https://www.dzs.hr/> (28. 1. 2018.)

Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011. godine: stanovništvo staro 15 i više godina prema trenutačnoj aktivnosti, starosti i spolu, DZS, Zagreb, <https://www.dzs.hr/> (29. 1. 2018.)

Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011. godine: stanovništvo prema starosti i spolu po naseljima, DZS, Zagreb, <https://www.dzs.hr/> (27. 1. 2018.)

Naselja i stanovništvo Republike Hrvatske, 1857. – 2001., CD-ROM, DZS RH, Zagreb, 2005.

Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011. godine: stanovništvo prema starosti i spolu po naseljima, DZS, Zagreb, <https://www.dzs.hr/> (26. 1. 2018.)

Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011. godine: stanovništvo staro 15 i više godina prema najvišoj završenoj školi, obrazovnim područjima i spolu, DZS, Zagreb, <https://www.dzs.hr/> (30. 1. 2018.)

Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011. godine: zaposleni prema područjima djelatnosti, starosti i spolu, DZS, Zagreb, <https://www.dzs.hr/> (30. 1. 2018.)

Voda.hr, 2006: Plan navodnjavanja za područje Vukovarsko-srijemske županije, http://www.voda.hr/sites/default/files/dokumenti/vukovarsko-srijemska_0.pdf (23. 1. 2018.)

Klima.hr, 2008: Klimatski atlas Hrvatske 1961-1990 1971-2000, http://klima.hr/razno/publikacije/klimatski_atlas_hrvatske.pdf (24. 1. 2018.)

POPIS PRILOGA

Popis slika

- Sl. 1. Upravni gradovi i općine u Bosutskoj Posavini početkom 2018. godine
- Sl. 2. Paneuropski prometni koridori u prostoru Osječke regije
- Sl.3. Reljef Bosutske Posavine
- Sl. 4. Ukupno kretanje stanovništva Bosutske Posavine od 1857. do 2011. godine
- Sl. 5. Dobno-spolna struktura stanovništva Bosutske Posavine 2011. godine
- Sl. 6. Stanovništvo Bosutske Posavine 2011. godine prema gospodarskoj aktivnosti
- Sl. 7. Zaposleni prema područjima djelatnosti u Bosutskoj Posavini 2011. godine
- Sl. 8. Stanovništvo Bosutske Posavine staro 15 i više godina prema najvišoj završenoj školi
- Sl. 9. Rasprostranjenost vučedolske kulture
- Sl. 10. Vučedolska posuda iz Vinkovaca s prikazom najstarijeg indoeuropskog kalendara
- Sl. 11. Rimska provincija Panonija u 3. stoljeću
- Sl. 12. Vojna krajina – podjela na pukovnije nakon 1745. godine
- Sl. 13. Tvornica tanina u Županji

Popis tablica

- Tab. 1. Kretanje ukupnog broja stanovnika Bosutske Posavine od 2001. do 2011. godine

PROJEKTNNA NASTAVA

Naziv projekta	Demografsko stanje bosutske Posavine
Voditelj	Marko Neferanović, prof. geografije i povijesti
Sudionici	Profesor povijesti
Mjesto projekta	Osnovna škola Stjepana Antolovića, Privlaka
Troškovnik i izvori financiranja	
Trajanje projekta	Školska godina 2018./2019.
Ciljevi projekta	<p>Opći cilj- utvrditi uzroke negativnih demografskih trendova u Bosutoškoj Posavini i izraditi projekciju razvoja u budućnosti</p> <p>Specifični ciljevi</p> <p>a) proučavanjem stručne literature i izvora podataka koje objavljuje državni zavod za statistiku odrediti međupopisnu promjenu i vrijednosti sastavnica ukupnog kretanja stanovništva.</p> <p>b) analizirati biološki i gospodarski sastav stanovništva.</p> <p>c) analizirati ukupnu promjenu broja stanovnika po gradovima i općinama</p> <p>d) dovesti u korelaciju početak negativnih demografski trendove s političkim i gospodarskim stanjem u novijoj povijesti</p> <p>e) izraditi projekciju demografskog razvoja bosutoške Posavine za 2021. i 2031. godinu.</p> <p>Odgovno-obrazovni ishodi</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Poticati interes učenika za zavičaj i uže područje na kojemu žive. 2. Razvijati sposobnost uočavanja uzročno–posljedičnih veza u historijsko–geografskom razvoju 3. Razvijati istraživačke, komunikacijske i analitičke kompetencije učenika te metodologiju znanstveno-istraživačkog rada. 4. Razvijati osobnu odgovornost za preuzete zadatke i realizaciju projektnih ciljeva. 5. Unaprijediti geografske vještine: korištenje stručne literature, izrada istraživačkog rada.
Ciljna skupina	Daroviti i visoko motivirani učenici osmog razreda (skupina od 10 učenika).
Krajnji korisnici	Učenici škole koji nisu uključeni u istraživački rad, prostori regionalne i lokalne samouprave na prostoru bosutoške Posavine
Procijenjeni rezultati	Nove spoznaje o trenutnom stanju, uzrocima negativnih demografskih trendova i procjena

	za budućnost.
Glavne aktivnosti	<p>-upoznavanje s ciljevima projekta, izrada akcijskog plana, podjela zadataka, planiranje osobnih ciljeva, dogovor o pravilima rada i načinu komunikacije.</p> <p>-proučavanje stručne (geografske, demografske, historiografske) literature vezane uz problematiku i prikupljanje podataka (publikacije na web stranicama Državnog zavoda za statistiku).</p> <p>-Analiza podataka o stanovništvu (ukupno kretanje broja stanovnika od 1857. do 2011., usporedba ukupnog broja stanovnika po naseljima u zadnja dva popisa stanovništva, tip općeg kretanja, dobno-spolna struktura, gospodarska aktivnost, područja djelatnosti, obrazovna struktura stanovništva).</p> <p>-Izrada istraživačkog rada, prezentacije u PowerPointu i postera.</p> <p>-prezentiranje rezultata rada na školskoj priredbi.</p>
Relevantnost	Potaknuti javnu raspravu koja bi rezultirala pozitivnim demografskim mjerama koje bi provele jedinice lokalne i regionalne samouprave i državna vlast.
Partneri i suradnici	
Metodologija	Metoda analize i sinteze, geografske grafičke metode, pisani i praktični radovi.
Opis Projekta	<ol style="list-style-type: none"> 1. Posjet gradskoj knjižnici i čitaonici u Vinkovcima i prikupljanje stručne literature. 2. Prikupljanje podataka s web stranice Državnog zavoda za statistiku. 3. Analiza podataka i izrada tablica i dijagrama. 4. Dovođenje u korelaciju početaka negativnih demografskih trendova i političko-gospodarskog stanja u novijoj povijesti. 5. Izrada demografske projekcije za budućnost. 6. Izrada istraživačkog rada, prezentacije u PowerPointu i postera. 7. Održavanje prezentacije na školskoj priredbi. <p>PROVEDBENI PLAN</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. aktivnost: rujan 2018. 2. aktivnost: listopad 2018. 3. aktivnost: studeni, prosinac 2018. i siječanj 2019.

4. aktivnost: veljača i ožujak 2019.
5. aktivnost: travanj 2019.
6. aktivnost: svibanj 2019.
7. aktivnost: lipanj 2019.

PREZENTACIJA

Prezentacija rezultata svih aktivnosti - na kraju realizacije, u lipnju 2019. godine.

PRAĆENJE I VREDNOVANJE

Tijekom realizacije projekta prati se i vrednuje uspješnost svake aktivnosti.

Na početku projekta, kao i na početku svake aktivnosti, učenicima se najavljuje svrha i opseg rada, dok na kraju rada učenici ispunjavaju anketu o uspješnosti i zadovoljstvu ostvarenim radom/pojedinom aktivnošću.

ODRŽIVOST PROJEKTA

Istraživački rad, prezentacija u PowerPointu i poster se trajno čuvaju u školi kao ishodište za nove projekte.

Kroz aktivnosti tijekom projekta učenici upoznaju svoj zavičaj, njegove vrijednosti i problematiku.

Razvijaju korisne vještine za nastavak obrazovanja.

Prezentacijom rezultata rada na školskoj priredbi učenici unaprjeđuju komunikacijske vještine.